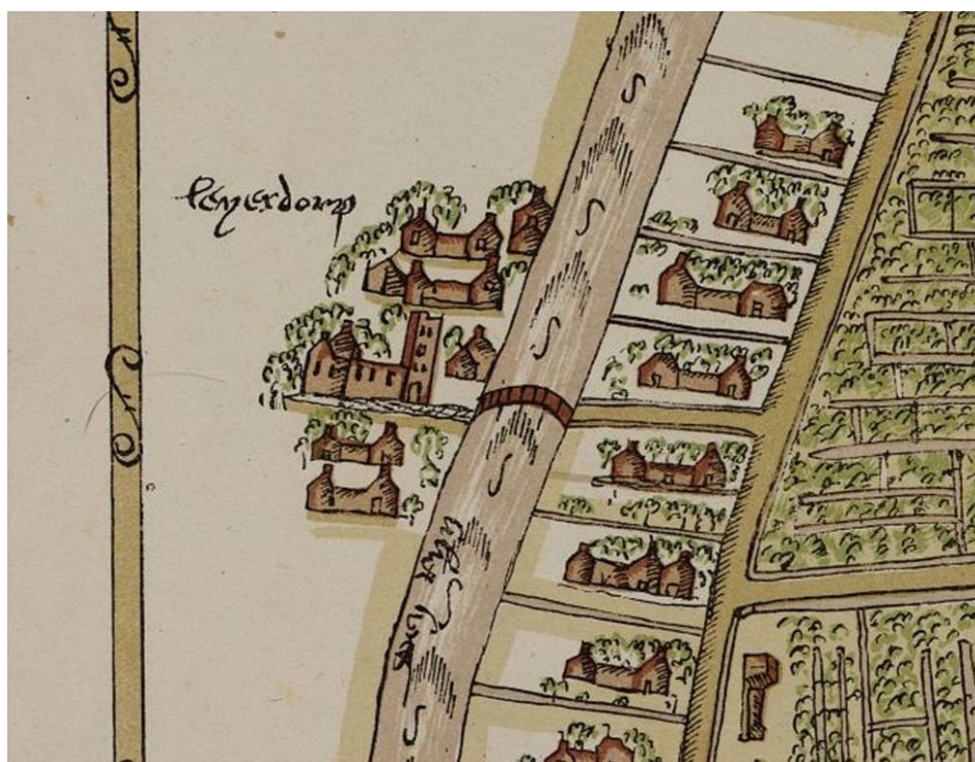

Toelichting op de Archeologische Waarden- en Verwachtingskaart Leiderdorp

Hazenberg Archeologie AMZ Publicaties 2008-19

L.M. Takken, H.J. van Oort,
H. van den Ende en P.F.B. Jongste

Hazenberg **A**rcheologie

Colofon

Hazenberg Archeologie AMZ Publicaties 2008-19

Titel: Toelichting op de Archeologische Waarden- en Verwachtingskaart Leiderdorp

Projectnummer: 3520

Projectcode: Ido-adv

Auteurs: L.M. Takken, H.J. van Oort, H. v.d. Ende en P.F.B. Jongste

Opdrachtgever: Gemeente Leiderdorp

Status rapport: *eindversie 2.1*

Autorisatie: dr. P.F.B. Jongste

Datum: voorjaar 2009

ISSN 1872-4736

Hazenberg Archeologie Leiden bv
Middelstegracht 89r - 2312 TT LEIDEN

☎ 071 - 5126 216

☎ 071 - 5212 437

☎ <http://www.hazenbergarcheologie.nl/>

© 2008-2009 Hazenberg Archeologie bv

Niets uit deze uitgave mag openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Hazenberg Archeologie.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	6
1.1 Archeologische monumentenzorg anno 2008.....	6
1.2 Wettelijk kader.....	6
1.3 De nieuwe Monumentenwet.....	7
1.4 Toetsingscriteria	8
1.5 Gemeentelijk beleid.....	9
1.6 Flankerend beleid.....	9
1.7 Archeologie in een gemeentelijk bestemmingsplan.....	9
2. Werkwijze.....	13
2.1 Inleiding.....	13
2.2 Beperkingen.....	13
2.3 Gebiedsbegrenzing.....	14
2.4 Kernbegrippen.....	16
2.5 Onderzoeksfasering.....	16
3 Geologisch en archeologisch kader.....	20
3.1 Geologische ontwikkeling.....	20
3.2 Archeologisch kader.....	22
4. Inventarisatie van archeologische bronnen.....	29
4.1 Inleiding.....	29
4.2 Archeologische onderdelen op de archeologische waarden- en verwachtingskaart.....	31
4.3 De catalogus.....	34
5. Gebruik van de Archeologische Waarden- en Verwachtingskaart als Beleidskaart.....	35
5.1 Inleiding.....	35
5.2 Typering van archeologische verwachtingen en de vertaalslag naar ruimtelijk beleid. .	35
5.3 Schematisch overzicht te volgen stappen bij vergunningverlening en ontheffingsprocedures.....	39
6. Conclusies en aanbevelingen.....	40
6.1 Conclusie.....	40
6.2 Aanbevelingen.....	40
Lijst van afkortingen.....	41
Literatuur.....	42

1. Inleiding

1.1 Archeologische monumentenzorg anno 2008

Op 1 september 2007 is de nieuwe Wet op de Archeologische Monumentenzorg (WAMz) van kracht geworden, in feite een aanpassing van de Monumentenwet van 1988. In het kader van deze nieuwe monumentenwet moet de archeologie in de toekomst meegewogen worden binnen gemeentelijke bestemmingsplannen. Gemeenten krijgen twee jaar de tijd om een gemeentelijk archeologiebeleid te ontwikkelen. Dit houdt in dat de gemeenten het bekende en verwachte archeologisch bodemarchief karteren en dat onder meer inbrengen in gemeentelijke bestemmingsplannen en het aanlegvergunningstelsel. Er bestaat een algemene onderzoeksplicht voor gemeentes naar de bestaande archeologische waarden in een plangebied bij het opstellen van bestemmingsplannen (artikel 9 BRO; Te Grotenhuis 2001, Reimer 2003).

Voor de gemeente Leiderdorp bestond tot nu toe geen integraal overzicht van alle reeds bekende archeologische waarden en verwachtingen met betrekking tot het thans nog bestaande archeologisch bodemarchief. Om de archeologie overeenkomstig de nieuwe Monumentenwet in te passen in de planvorming en voor de formulering van het toekomstig gemeentelijk beleid is dit overzicht noodzakelijk. De gemeente Leiderdorp heeft Hazenberg Archeologie de opdracht gegeven een archeologische waarden- en verwachtingskaart te vervaardigen van het gehele gemeentelijke grondgebied. Bij de samenstelling van de kaart zijn de vereisten gevolgd, die verwoord zijn in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA) versie 3.1. Het gemeentelijk beleid zal na de implementatie van de nieuwe monumentenwet worden getoetst aan het archeologiebeleid dat Rijk en Provincie hebben ontwikkeld.

Bestemmingsplannen

In de toelichting van de bestemmingsplannen kan een paragraaf "Archeologie", en indien beschikbaar een archeologische beleidskaart integraal worden opgenomen. Terreinen met verwachte archeologische waarden worden dan gekoppeld aan een aanlegvergunningstelsel om te voorkomen dat bodemingrepen plaatsvinden die een bedreiging vormen voor archeologische waarden of, indien onvermijdelijk, om door middel van vooronderzoek in een zo vroeg mogelijk stadium inzicht te krijgen in mogelijk aanwezige archeologische waarden. Op basis van het bestemmingsplan kan bij bodemingrepen die schade aan kunnen brengen aan de archeologische waarden worden verplicht dat noodzakelijk archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd. Tenslotte wordt in het bestemmingsplan aangegeven dat de initiatiefnemer tot een bouwproject de kosten draagt van dit archeologisch onderzoek in het kader van de ruimtelijke planvorming. Het archeologisch onderzoek dient te worden uitgevoerd overeenkomstig de eisen gesteld in de vigerende KNA (Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, thans versie 3.1).

Voor het opstellen van de archeologische waarden- en verwachtingskaart Leiderdorp (AWVL) is een bureauonderzoek uitgevoerd, dat bestond uit een inventarisatie van reeds bekende archeologische vindplaatsen op het grondgebied van de gemeente. Tevens is een inventarisatie gemaakt van alle archeologische onderzoeken en heeft een literatuur- en archiefonderzoek plaatsgevonden. De vindplaatsen zijn beschouwd vanuit hun landschappelijke, bodemkundige en geomorfologische ligging. Tijdens het bureauonderzoek is dankbaar gebruik gemaakt van de kennis en informatie van de Stichting Comité Doeshof, het Archeologisch Werkverband Nederland (AWN) afdeling Rijnstreek, het Leiderdorps Museum en het provinciaal bodemdepot Zuid-Holland.

1.2 Wettelijk kader

In het kader van de heroriëntering ruimtelijke ordening krijgt de gemeente steeds meer eigen verantwoordelijkheid bij ruimtelijke ontwikkelingen. Ook op het gebied van archeologie en monumentenzorg komen er steeds meer taken bij gemeenten terecht. Het wettelijke kader hiervoor wordt vastgesteld in de nieuwe Monumentenwet. Het voorstel ten behoeve van de nieuwe Monumentenwet is op 5 april 2006 aangenomen door de Tweede Kamer en op 20 december van datzelfde jaar behandeld en aangenomen door de Eerste kamer. Op 6 februari 2007 is de tekst van de nieuwe wet opgenomen in het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden (jaargang 2007, nr. 42). Het wetsvoorstel is vervolgens conform de Algemene Wet Bestuursrecht (AWB) doorgelicht en de

wettekst gepubliceerd in de Staatscourant (jaargang 2007, nr.292 & 293). Vanaf 1 september 2007 is de nieuwe wet van kracht.

Op grond van de nieuwe Monumentenwet is de gemeente verantwoordelijk voor de omgang met archeologische waarden in het gemeentelijk grondgebied. Bij de vaststelling van een bestemmingsplan (art. 10 WRO) zal rekening moeten worden gehouden met in de grond aanwezige dan wel te verwachten archeologische resten.

De gemeente krijgt de beslissingsbevoegdheid voor archeologie als deze beschikt over een gemeentelijk archeologiebeleid met bijbehorende archeologische beleidskaart. Het Rijk en de provincie Zuid-Holland beoordelen of het beleid en bijbehorende beleidskaart beantwoorden aan de eisen die daartoe zijn opgesteld. In dat kader is reeds overleg gevoerd met de provinciaal archeoloog. Naar aanleiding van dit gesprek zijn de archeologische waarden- en verwachtingskaart (die als basis kan dienen voor een archeologische beleidskaart) en toelichting aangescherpt. De provincie behoudt de eigen beslissingsbevoegdheid voor gebieden die vallen onder de Ontgrondingenwet of die vallen onder het eigen provinciaal beleid (aanleg van wegen en andere infrastructuur, bodemsaneringen etc.). De provincie heeft volgens de nieuwe wet ook het beheer over het depot van archeologische vondsten, maar kan op verzoek van een gemeente een gemeentelijk depot aanwijzen. Daarbij zullen eisen worden gesteld aan bewaarcondities en beheer.

De provincie heeft een provinciaal archeoloog in dienst voor de toetsing en controle van gemeenten. Wanneer een gemeente geen adequaat archeologiebeleid heeft ontwikkeld, houdt de provincie de regie over archeologische belangen en kan als zodanig ruimtelijke ontwikkelingen tegenwerken en bestemmingsplannen afkeuren. De provincie heeft hiervoor de bevoegdheid attentiegebieden aan te wijzen, waarvoor een onderzoeksplicht geldt. Structuurplannen worden door de provincie opgesteld, waarbij provinciale speerpunten op het gebied van cultureel erfgoed worden aangewezen.

1.3 De nieuwe Monumentenwet

De nieuwe wet is feitelijk een herziening van de Monumentenwet uit 1988. De belangrijkste wetswijzigingen zijn:

- de bescherming van archeologische waarden is een verplicht aandachtspunt in:
  - milieueffectrapportages (hiertoe wordt de Wet Milieubeheer gewijzigd)
  - bestemmingsplannen en vrijstellingen hiervan (overeenkomstig de nieuwe woningwet van 1 juli 2008)
  - ontgrondingen (hiertoe wordt de Ontgrondingenwet gewijzigd);
- bij de kostentoedeling wordt het veroorzakerprincipe gehanteerd. Dit principe wordt in het wetsvoorstel verder uitgewerkt, waarbij ook de excessieve kosten worden geregeld;
- liberalisering van de markt door toelating archeologisch bedrijfsleven;
- wettelijke verankering van de kwaliteitsbewaking en toezicht;
- de noodzakelijke archeologische infrastructuur.

De wetswijziging met de meeste implementatiegevolgen is de verplichting om bij de vaststelling van een bestemmingsplan of bij ontheffing daarvan (art. 3.1 Wro) rekening te houden met in de bodem aanwezige of te verwachten archeologische waarden. De feitelijke bescherming daarvan krijgt gestalte door het opnemen van voorschriften in het bestemmingsplan ten aanzien van de afgifte van bouw- en aanlegvergunningen in die gebieden die als archeologisch waardevol zijn aangemerkt. Deze voorschriften kunnen betrekking hebben op archeologisch vooronderzoek dat de aanvrager van de vergunning moet laten uitvoeren. Aan de vergunning zelf kunnen voorwaarden worden verbonden, met als uiterste de verplichting planaanpassing of het laten verrichten van een opgraving.

De wetgever heeft er bewust voor gekozen om aansluiting te vinden bij de reguliere vergunningsprocedures. Hiermee beoogt hij te voorkomen dat burgers geconfronteerd worden met verplichtingen die onnodig geld, tijd en energie gaan kosten. De uitvoering van de wet zal zich in de gemeentelijke organisatie voegen naar de bestaande werkwijze voor aanleg- en bouwvergunningen.

Gemeenten mogen voortaan ook archeologische interessante gebieden aanwijzen, in afwachting van of in aanvulling op de gebieden die de provincie aanwijst.

Kosten van archeologisch onderzoek

De wetgever legt de financiële last van vooronderzoek en opgraving primair bij de veroorzaker van de bodemverstoring. Burgemeester en wethouders of gedeputeerde staten kunnen de plicht tot het doen van opgravingen opleggen in het kader van een sloopvergunning, een bouw- of aanlegvergunning, een ontheffing op grond van de Wet ruimtelijke ordening, een ontgrondingsvergunning of een besluit ter voorbereiding waarvan een milieueffectrapportage is uitgevoerd.

Onder omstandigheden ligt het op de weg van het verplichtende bestuursorgaan om de kosten van de veroorzaker te compenseren. Dat kan op grond van de artikelen 42 van de nieuwe Monumentenwet, 26 van de Ontgrondingenwet dan wel 15.20 van de Wet Milieubeheer. In welke gevallen nadeelcompensatie op zijn plaats is, zal per geval moeten worden gezien. Deze casuïstische benadering is in het Nederlandse bestuursrecht gebruikelijk; uiteindelijk bepaalt de rechter in welk geval het bestuursorgaan gehouden is tot het betalen van nadeelcompensatie. De kosten van de nadeelcompensatie kunnen vervolgens bij het overschrijden van een door een wettelijk gedefinieerde drempelbijdrage in aanmerking komen voor compensatie van het Rijk.

Uitvoering archeologisch onderzoek

Het archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd door gecertificeerde bedrijven of indien aanwezig gemeentelijke, provinciale of rijksdiensten, mits deze beschikken over de juiste kwalificaties. De opgravingen worden verricht aan de hand van een programma van eisen van de (vergunningverlenende) gemeente.

Kwaliteitsbewaking en toezicht vinden plaats door de instelling van het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK) ondergebracht bij de SIKB die de vergunningverlening van de uitvoerders regelt, de Kwaliteitsnorm Archeologie (KNA) die de procedures van verantwoord archeologisch onderzoek vastlegt en de Erfgoedinspectie die toeziet dat daartoe geaccrediteerde bedrijven en instellingen overeenkomstig de KNA werken.

De wet stelt regels vast ten aanzien van taken en bevoegdheden, informatiebeheer, depotbeheer, eigendom, toezicht, enz. De wet regelt ook de verantwoordelijkheid rond het bewaren en beheren van bodemvondsten. Gemeenten met een doorlopende opgravingsvergunning moeten een eigen depot hebben. In een afzonderlijke Algemene maatregel van Bestuur stelt de wetgever nog nadere regels aan de wijze van bewaren en beheren.

1.4 Toetsingscriteria

De gemeente zal dus in het kader van de nieuwe archeologiewet meer beslissingsbevoegdheden krijgen. De Provincie Zuid-Holland ziet toe dat aan de daartoe noodzakelijke eisen voldaan wordt. De nota Regels voor Ruimte (geldt vanaf 1 januari 2007) en de Handreiking Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland (13 februari 2007) geven het toetsingskader en de toetsingscriteria volgens welke de provincie vaststelt of een gemeente voldoet aan deze eisen. Tevens zal de Provinciale Onderzoeksagenda Zuid-Holland (10 april 2008) als leidraad dienen van het archeologisch onderzoek in de provincie. De provincie heeft tenslotte een toolkit archeologie (januari 2008) gemaakt, met daarin stap voor stap het proces van de archeologische monumentenzorg en het archeologisch onderzoekstraject.

Ten behoeve van de archeologie zal de gemeente moeten aantonen dat de archeologische en cultuurhistorische waarden zijn onderkend en worden afgewogen in het kader van de ruimtelijke planvorming. Hiertoe beschikt de gemeente over een archeologisch beleid, waarin aangegeven staat welke archeologische waarden en waardevolle gebieden aanwezig zijn binnen het gemeentelijk grondgebied. Tevens brengt ze in kaart wat de gevolgen zijn voor het ruimtelijke ordeningsprogramma, grondbeleid en andere processen (bouw- en aanlegvergunningen, ontheffingen etc.). Ze ontwikkelt een beleidsinstrumentarium ten behoeve van het archeologievriendelijk maken van bestemmingsplannen en stelt een selectiebeleid vast, desgewenst aangevuld met een eigen gemeentelijke onderzoeksagenda. Vervolgens neemt de gemeente archeologie op in de vergunningsprocedure, stelt vast in welke mate verstoorder en gemeente bijdragen aan de kosten verbonden aan het archeologisch onderzoek, registreert nieuwe meldingen en informeert en licht voor aan ambtelijk apparaat, bestuurders en derden.

In principe liggen alle kosten voor archeologisch onderzoek bij de verstoorder. In speciale gevallen kan de gemeente kosten maken voor archeologisch onderzoek. Dit geldt in ieder geval daar waar de

gemeente opdrachtgever is. Daarnaast kunnen er projecten zijn waar de opdrachtgever afziet van ontwikkeling op basis van hoge onderzoekskosten. Indien de gemeente een aanzienlijk belang hecht aan de doorgang van die ontwikkeling, kan zij er voor kiezen om bij te dragen in de kosten.

Essentieel onderdeel vormt een archeologische verwachting- en beleidskaart die inzichtelijk maakt waar de archeologische waarden in het gebied aanwezig zijn en welke noodzakelijke vervolgstappen dienen te worden gezet in geval sprake is van voorgenomen planvorming. Bij het opstellen van de verwachtingskaart dient gebruik te worden gemaakt van de landelijke Archeologische Monumentenkaart (AMK), de landelijke Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) en de provinciale Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS) Zuid-Holland.

Bij de totstandkoming van de beleidskaart en toelichting wordt gebruik gemaakt van de Nationale Onderzoeksagenda voor de Archeologie (NOaA), ontwikkeld door de Rijksdienst voor Archeologie, Monumenten en Cultuurlandschap (RACM), alsmede Provinciale Onderzoeksagenda Archeologie Zuid-Holland. De beleidskeuzen die aan de beleidskaart ten grondslag liggen, zullen aan beide onderzoeksagenda's worden afgemeten.

1.5 Gemeentelijk beleid

De gemeente Leiderdorp heeft vooralsnog geen archeologiebeleid geformuleerd. Ook is in de visie tot 2015 van de gemeente (Toekomstvisie 2015: "Leiderdorp, Poort naar het Groene Hart") geen archeologie, erfgoed of monumentenzorg opgenomen als aandachtspunt. Op basis van de archeologische verwachtingskaart zal een beleidskaart en toelichting moeten worden opgesteld die deel uit zullen maken van een nieuw archeologisch beleidsplan van de gemeente.

Leiderdorp heeft in de zomer van 2008 een nieuwe monumentenverordening vastgesteld. Het zal zaak zijn om het archeologiebeleid van de gemeente Leiderdorp af te stemmen met de inhoud van de gemeentelijke monumentenverordening en waar nodig deze aan te passen overeenkomstig de wettelijke eisen.

1.6 Flankerend beleid

Archeologie biedt de mogelijkheid de identiteit van de gemeente als Poort van het Groene Hart verder te versterken. Het nog aanwezige, onaangetaste polderlandschap met diverse natuurlijke en cultuurhistorische elementen, weidse vergezichten en open structuur, vormde ook al in het verleden de achtergrond van bewoning en menselijke activiteiten. Het aanwezige zichtbare en onzichtbare bodemarchief zal niet alleen bijdragen aan meer kennis over het verleden bij de huidige bewoners, het zal tevens een grotere betrokkenheid opleveren van deze bewoners aan woongebied en gemeente. De bewustwording te wonen in een rijke en historische omgeving en de wetenschap deze te delen met alle inwoners van de gemeente Leiderdorp, versterken samenhang en binding.

Omdat de archeologische waarden zich uitstrekken tot buiten de gemeentegrenzen (Leiden, Zoeterwoude, Hoogmade, Koudekerk), kan deze bewustwording zich uitstrekken tot de regio en bijdragen tot een betere onderlinge samenwerking. Van oudsher deelden de gemeenten langs de benedenloop van de Oude Rijn een gezamenlijk verleden.

1.7 Archeologie in een gemeentelijk bestemmingsplan

Elke gemeente is op basis van artikel 3.1 van de Wet ruimtelijke ordening verplicht voor haar grondgebied een bestemmingsplan op te stellen. Het bestemmingsplan geeft de bestemmingen aan van de daarin opgenomen gronden en bevatten niet alleen regels over het grondgebruik, maar ook bouwvoorschriften en beperkende bepalingen. Een bestemmingsplan bestaat uit een plankaart, voorschriften en een toelichting. Archeologie kan in elk van de onderdelen van een bestemmingsplan worden ingepast.

Plankaart

Alle terreinen die als archeologisch waardevol terrein of terrein met een archeologische trefkans worden aangemerkt, moeten op de plankaart van het bestemmingsplan worden gezet. De archeologische beleidskaart wordt opgenomen in de nieuwe bestemmingsplankaart. De terreinen

worden aangegeven met een dubbelbestemming, met vermelding van “Waarde – Archeologie” (WR-A). Hierbinnen kan onderscheid gemaakt worden in verschillende klassen voor

- beschermde archeologische monumenten (Rijks- en eventueel gemeentelijke monumenten) moeten worden aangegeven als Archeologisch Monument.
- AMK-terreinen worden, in geval geen sprake is van een beschermd archeologisch monument, worden aangegeven als Archeologisch Waardevol Terrein.
- Gebieden waarvoor een hoge, middelhoge of lage archeologische verwachting geldt, kunnen worden aangemerkt als Terrein met hoge, middelhoge of lage archeologische trefkans.

In geval van archeologische beschermde monumenten kan het niet zijn dat deze samenvallen met bestemmingen voor (toekomstige) bebouwing en ontwikkeling (bijv. toekomstige bedrijventerreinen). In geval van AMK-terreinen zonder monumentenstatus staan behoud en bescherming van de op het terrein aanwezige archeologische waarden voorop en zal zoveel mogelijk moeten worden voorkomen dat toekomstige bestemmingen het aanwezige archeologische bodemarchief bedreigen.

In geval van terreinen met archeologische trefkans kunnen terreinen in aanleg aangewezen worden voor bestemmingen die het bodemarchief kunnen verstoren, maar dienen in de voorschriften bepalingen worden opgenomen, waardoor deze verstoring beperkt blijft. In de startfase van planvorming dient vooronderzoek plaats te vinden. Hiervan kunnen de resultaten inzicht geven in de begrenzingen van archeologische vindplaatsen, evenals de behoudenswaardigheid van de archeologische resten. Door middel van inpassing in de RO kunnen de archeologische waarden beschermd en behouden worden.

Voorschriften

In de voorschriften van een bestemmingsplan zijn vier onderdelen van belang voor Archeologische Waardevolle Terreinen en Terreinen met Archeologische Waarden: de begripsbepalingen, de beschrijving in hoofdlijnen, de bestemming en doeleindenomschrijving en de aanlegvergunning. Voor terreinen met een monumentenstatus geldt dat deze direct vallen onder de monumentenwet. Hiervoor gelden bepaalde voorschriften (bijvoorbeeld aanlegvergunning) niet. In deze gevallen dient het bestemmingsplan in een aparte paragraaf aan te geven welke voorschriften ten aanzien van deze terreinen moet worden omgegaan.

Begripsbepalingen

In de voorschriften dient een lijst met begripsbepalingen te worden opgenomen. Toegevoegd worden:

- Archeologisch Rijksmonument: “een archeologisch terrein dat beschermd is ingevolge van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg 2007”¹
- Archeologisch Waardevol Terrein: “een archeologisch terrein dat op de Archeologische Monumentenkaart van Zuid-Holland staat, maar niet wettelijk beschermd is ingevolge van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg 2007”
- Gemeentelijk archeologisch monument: “archeologisch terrein dat beschermd is ingevolge de gemeentelijke monumentenverordening”
- Gebied met archeologische waarden: “gebied waar naar verwachting relatief veel terreinen met waardevolle archeologische resten voorkomen”

Beschrijving op hoofdlijnen

In de beschrijving op hoofdlijnen zijn drie functies toe te kennen:

- Toetsingsfunctie: deze functie kan de rol van het bestemmingsplan als toetsingskader voor onder andere bouw- en aanlegvergunningen versterken vanuit een kwalitatief oogpunt. Het slaat een brug tussen de bestemming en doelomschrijving aan de ene kant en de bepalingen over inrichting en beheer aan de andere kant. Met betrekking tot het behoud en beheer van de archeologische waarden op een terrein kan worden aangegeven welke de criteria zijn bij het verlenen of weigeren van een bouw- of aanlegvergunning, en kan verplicht gesteld worden dat er een archeologisch onderzoek dient plaats te vinden en aan welke eisen een dergelijk onderzoek dient te voldoen. Leidraad in deze is hetgeen in de in dit rapport vastgestelde verwachtings- en beleidskaarten en de toelichting daarop is vastgelegd. In de beschrijving worden verwijzingen naar dit rapport en de kaarten opgenomen.
- Uitvoeringsfunctie: deze functie heeft als doel aan te geven hoe de gemeente de doelstellingen van het bestemmingsplan denkt te realiseren, alsmede de instrumenten die daartoe worden ingezet. Met betrekking tot de archeologie wordt aangegeven op welke wijze

¹ Dit is de officiële naam van de nieuwe archeologische monumentenwet zoals per 1 september 2007 in werking getreden is. Zie: Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden, jaargang 2007, nr. 42.

de archeologische waarden op een terrein worden beschermd. Ook hier is hetgeen in dit rapport is omschreven en gepresenteerd leidraad. In de beschrijving worden verwijzingen naar dit rapport en de kaarten opgenomen.

- Afstemmingsfunctie: deze functie heeft tot doel de interne samenhang van het bestemmingsplan en de externe samenhang met andere beleidsterreinen te omschrijven en te verduidelijken. Met betrekking tot de archeologie dient hier te worden aangegeven op welke wijze het archeologische beleid is afgestemd op bijvoorbeeld het ruimtelijke ordeningsbeleid en andere beleidsvelden.

Bestemming en doeleindenomschrijving

Archeologische Waardevolle Terreinen en Terreinen met Archeologische Waarden die in een bestemmingsplan zijn opgenomen krijgen een medebestemming. In de doeleindenomschrijving wordt aangegeven waarvoor de gronden bestemd zijn:

- Archeologisch Rijksmonument: de terreinen die op de plankaart zijn aangegeven als Archeologisch Rijksmonument zijn beschermde monumenten ingevolge de Wet op de Archeologische Monumentenzorg van 2007. Ten aanzien van de monumenten gelden de regels conform deze wet.
- Gemeentelijk archeologisch monument: de terreinen die op de plankaart zijn aangegeven als Gemeentelijk Archeologisch Monument zijn beschermde archeologische monumenten ingevolge de gemeentelijke monumentenverordening.
- Archeologisch Waardevol Terrein: de terreinen die op de plankaart zijn aangegeven als Archeologisch Waardevol Terrein zijn bestemd voor het behoud en de bescherming van de archeologische waarden in de grond.
- Terrein met Archeologische Waarde: de terreinen die op de plankaart zijn aangegeven als Terrein met Archeologische Waarde zijn bestemd conform de hoofdbestemming (agrarisch gebruik, natuurgebied etc.), waarbij rekening moet worden gehouden met mogelijke aanwezige archeologische waarden. Al naar gelang de gradatie in de verwachting (hoog, middelhoog, laag) kan worden aangegeven of de trefkans op archeologische waarde groot, middelgroot of klein is.

Aanlegvergunning

Een aanlegvergunningenstelsel kan opgenomen worden om onder andere de archeologische belangen te beschermen door het vereisen van een vergunning voor nader te benoemen werken en werkzaamheden.

Toelichting

De toelichting op het bestemmingsplan geeft de achterliggende gedachten en ideeën weer die bepalend zijn geweest bij het opstellen van de voorschriften en de plankaart. Het archeologische beleid is hierin als volgt te omschrijven:

- Een kort overzicht van de bewoningsgeschiedenis van het gebied (zie hoofdstuk 3 van dit rapport)
- De doelstellingen ten aanzien van het behoud en het beheer van Archeologisch Waardevolle Terreinen en Terreinen met Archeologische Waarde. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van de waarden- en verwachtingskaart, inclusief de toelichting daarop die is opgenomen in dit rapport (zie hoofdstuk 4 en 5). Tevens moet worden aangegeven dat de te verwachten archeologische waarde van de terreinen wordt gekoppeld aan het aanlegvergunningenstelsel om te voorkomen dat bodemingrepen plaatsvinden die het archeologische bodemarchief zullen vernietigen. Tevens wordt aangegeven dat vrijstelling voor dit soort bodemingrepen alleen kan worden verleend ingeval archeologisch onderzoek is uitgevoerd overeenkomstig de KNA door daartoe toegelaten instanties en bedrijven en conform de adviezen gegeven in dit rapport. In de omschrijving worden verwijzingen naar dit rapport en de kaarten opgenomen. Dit onderzoek dient plaats te vinden in overleg en afstemming met het betreffende Bevoegd Gezag die aanvullend op hetgeen in dit rapport is geadviseerd, eisen kan stellen aan de wijze waarop het onderzoek dient plaats te vinden. De basis hiervoor wordt gevormd door een Programma van Eisen die is opgesteld door een daartoe bevoegd archeoloog.
- De kaarten uit dit rapport kunnen worden opgenomen in de toelichting, zodat geen onduidelijkheid bestaat over de exacte locatie van de archeologische vindplaatsen en de terreinen van lage, middelhoge en hoge verwachting.

- Tenslotte dient ten behoeve van de Rijksmonumenten en de gemeentelijke monumenten te worden aangegeven dat deze beschermd worden conform de Wet op de Archeologische Monumentenzorg 2007.

2. Werkwijze

2.1 Inleiding

Om meerdere redenen is ervoor gekozen één archeologische waarden- en verwachtingskaart (AWVL) voor de gemeente Leiderdorp te maken, waarin de diverse informatiebronnen in samenhang worden geïnterpreteerd. In de eerste plaats om alle voor het beleid relevante archeologische onderdelen een plaats te geven. In de tweede plaats is de kaart het eindproduct van een reeks tussentijdse versies waarin archeologische waarnemingen, vondsten, monumenten en onderzoek, maar ook verschillende kaartbestanden als het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN), de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) en een aantal historische kaarten hun diensten afzonderlijk en in samenhang met elkaar hebben bewezen.

De kaart is tot stand gekomen door:

- a) een inventarisatie van de bekende archeologische waarden in de gemeente Leiderdorp uit te voeren, en
  - b) op basis van de geologische en landschappelijke kenmerken een model te ontwikkelen op grond waarvan verwachtingen over mogelijk aanwezige archeologie benoemd kunnen worden.
- De informatie van de inventarisatie is verzameld in een MS Access database, het verwachtingsmodel is verwerkt in een digitale kaart.

Het eindresultaat moet gemakkelijk te gebruiken zijn door zowel gemeente ambtenaar als burger van Leiderdorp zónder in te boeten op kwaliteit en detail. In deze toelichting op AWVL (hoofdstuk 5) wordt aandacht geschonken aan de totstandkoming van de kaart, waarbij een overzicht van het archeologisch onderzoek van de afgelopen jaren en een AHN projectie van de (relatieve) hoogteverschillen in zowel de bebouwde kom als het buitengebied niet mag ontbreken om de samenhang met de archeologische waarden te verduidelijken.

Als kaartschaal is gekozen voor een nauwkeurigheid van 1:10.000. De kaart is daarmee een factor vijf nauwkeuriger dan de bestaande verwachtingskaart, de landsdekkende IKAW, die daarmee feitelijk buitenspel wordt gezet bij het doen van uitspraken over verwachtingen in Leiderdorp. Ook de provinciale Cultuurhistorische Hoofdstructuur van Zuid-Holland (schaal 1:50.000) is overbodig geworden nu de AWVL er ligt.

2.2 Beperkingen

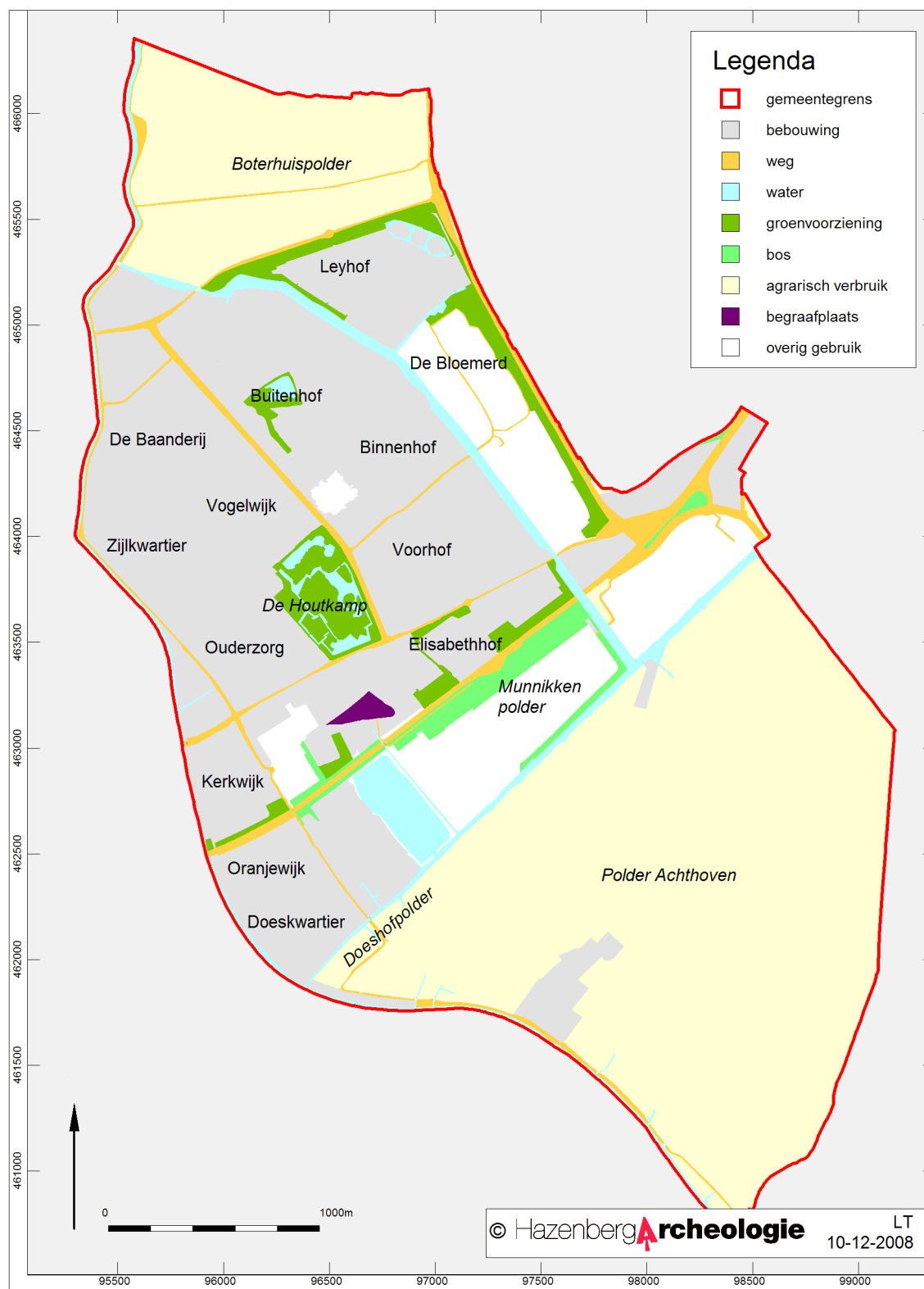
Een probleem bij het ontwikkelen van archeologisch beleid is uiteraard dat zonder een in de bodem ingrijpend – en dus het bodemarchief gelijktijdig verstorend – onderzoek, niet met zekerheid kan worden gezegd wat er in de grond zit. In een gebied met een hoge verwachting is de trefkans van archeologie hoog. In een gebied met een lage verwachting is de trefkans lager. Een lage verwachting wordt toegekend, indien verwacht wordt dat de conservering of de trefkans lager is dan in de omliggende gebieden. Dit kan allerlei oorzaken hebben: een gebied kan aangetast zijn door natuurlijke erosie (Holoceen sedimentatiegebied, afgedekte landschappen) of verstoringen van antropogene aard zijn (afgekleid). Ook kan het landschap door minder intensief gebruik veel minder sporen van bewoning bevatten. Een van de grootste verstorende factoren in Leiderdorp is de bebouwing. Met uitzondering van het gebied ten oosten van de Does en ten noorden van de N445 is de gemeente geheel bebouwd.

De betrouwbaarheid en nauwkeurigheid van de AWVL wordt sterk bepaald door de kwaliteit van de beschikbare gegevens. De gangbare schaal van het beschikbare basiskaartmateriaal is 1:50.000 hetgeen voor het verwachtingsmodel, maar zeker voor het geprefereerde beleid van de gemeente om op perceelsniveau uitspraken te doen over de aanwezige archeologie, te grof is. De auteurs hebben daarom geprobeerd het geo(morfo)logisch en bodemkundig kaartmateriaal zo kritisch mogelijk te benaderen en hebben waar dat mogelijk was vanuit verschillende hoek (archeologisch, fysisch geografisch) de gegevens vergeleken (vakgerelateerde artikelen en recente publicaties, aanvullingen en bijstellingen van bronnenbestand). Op basis hiervan is de landelijk opgestelde verwachtingskaart aangepast tot een meer gedetailleerde kaart. Als het bestudeerde kaartmateriaal onvolledig is en/of fouten bevat die (nog) niet bekend zijn, kan dat zijn weerslag hebben op de verwachtingswaarden. Het is daarom zaak om de trefkansen op de verwachtingskaart regelmatig aan de laatste bevindingen van archeologisch onderzoek aan te passen.

2.3 Gebiedsbegrenzing

Tot het plangebied wordt het grondgebied van de huidige gemeente Leiderdorp gerekend (zie afb. 1). De huidige gemeente heeft ten opzichte van 1867 veel grondgebied verloren (zie gemeente atlas Kuiper en afb. 4). Leiden annexeerde in 1920 de Stadspolder, de Waard en het Waardeiland. Sindsdien vormt het punt waar de Oude Rijn de Zijl kruist de natuurlijke grens tussen Leiden en Leiderdorp. Van hieruit gaat het via de Drie Gatenbrug langs de Nieuwe Weg naar het noorden tot aan De Puinhoek dat in 1964 als laatste stuk grond bij Leiderdorp is gevoegd (Leiderdorp aan jaagpad en snelweg 1979). Hier, halverwege de Boterhuispolder, ligt de grens met Teylingen, afbuigend naar het oosten via een Verlaat Sloot uitkomend bij de Leidseweg. Van daaruit naar het zuiden de Leidseweg volgend, die ter hoogte van de kruising N445 bij de Leyhof overgaat in de N446 (Provinciale weg 6, Hofdijklaan) de grens met de gemeente Alkemade, volgend sportpark De Bloemerd.

Aan het einde van de Persant Snoepweg wordt de Verlengde Zuidzijdseweg gevolgd tot aan het Bospad / Zuidzijderweg. Vanaf hier wordt de Rijksweg A4 overgestoken nabij de Boskade, volgt een deel van het tracé van de HSL-tunnelbak, maar buigt af ter hoogte van de Bospolderweg in de richting van de Does, steekt deze over en gaat via de Doespolderkade/Doespolderwetering naar het oosten, afbuigend naar het zuiden via de Polder Achthoven voor de overgang met de Mattenkade (gemeente Rijnwoude). De noordoever van de Oude Rijn, bij het Jaagpad/Achthovenerweg op de overgang met de Hondsdijk, vormt de meest zuidelijke grens van de gemeente. Van hieruit in westelijke richting langs de Ruigekade de Hoofdstraat via de Stierenbrug/Leiderdorpsebrug langs het Waardeiland uitkomend bij het Zijkwartier.

Afb. 1: Het plangebied met de belangrijkste toponiemen.

2.4 Kernbegrippen

In dit rapport is een aantal archeologische termen gebruikt, die voor de lezer niet altijd bekend zullen zijn. De meest in de tekst voorkomende begrippen zijn opgenomen als verklarende woordenlijst achter in deze publicatie (zie bijlage). Op deze plaats volgen voor het juiste begrip van het rapport vast twee definities:

Een *Archeologische Verwachtingskaart* is een (digitale) kaart waarop op basis van de tot op moment van uitgave bekende en voor onderzoek beschikbare archeologische waarnemingen² en landschappelijke kenmerken binnen het op de kaart weergegeven gebied de archeologische waarden van de locaties (zones) benoemd worden.

Onder *Archeologische Beleidskaart* wordt verstaan een (digitale) kaart waarin op basis van de Archeologische Verwachtingskaart per onderscheiden eenheid een advies voor de inpassing van archeologische waarden in toekomstig ruimtelijk beleid gegeven wordt.

In de praktijk vertonen beide kaarten grote overeenkomsten. In principe is de waarden- en verwachtingskaart de kaart, zoals die op basis van het onderzoek is ontwikkeld, terwijl de beleidskaart de vertaling van de waarden- en verwachtingskaart is in termen van ruimtelijk beleid. In het eerste deel van dit rapport zal derhalve vaker de term waarden- en verwachtingskaart vallen, terwijl in het tweede deel eerder over beleidskaart gesproken zal worden.

2.5 Onderzoeksfasering

Het onderzoek is uitgevoerd in een aantal fasen, die uiteindelijk hebben geleid tot de archeologische waarden- en verwachtingskaart van de gemeente Leiderdorp.

Fase 1

Inventarisatie en documentatie van bestaande geologische, bodemkundige, historische en archeologische informatie en het raadplegen van deskundigen en specialisten.

Landschap

Om tot het uiteindelijke resultaat te komen, is een aantal elementen gebruikt om de kaart op te bouwen. Geologische, geomorfologische en bodemkundige gegevens diende als basis voor de archeologische kaartonderdelen. Door ze met archeologische informatie en historische kaartmateriaal te combineren, is het huidige kaartbeeld ontstaan.

Voor alle perioden die van belang zijn vanuit een archeologisch perspectief, liggen de geologische en landschappelijke kenmerken aan de basis. Over de ontstaansgeschiedenis van het Leiderdorps grondgebied wordt nader ingegaan in hoofdstuk 3.1. De geologische informatie is gebaseerd op de conceptkaart geologie blad 30 Oost (Den Haag e.o.). De toenmalige RGD (thans NITG dat sinds 1 januari 2008 onderdeel uitmaakt van Deltares) heeft in de jaren tachtig/negentig van de vorige eeuw de kartering gedaan (uitvoering A.P. Pruijssers), maar tot een publicatie heeft het werk nooit geleid. Daarom zijn diverse bronnen gebruikt om de genese te kunnen beschrijven:

- T. Vink, 1954: *De Rivierstreek*, Baarn. Standaardwerk, hoewel gedateerd, met daarin opgenomen de verschillende stroomgordels in Midden-Nederland. De bijgeleverde kaart is op schaal 1:100.000;
- H. Berendsen & E. Stouthamer, 2001: *Palaeogeographic development of the Rhine-Meuse delta, The Netherlands*, Assen. Het huidige standaardwerk betreffende de ontwikkeling van riviersystemen in Midden-Nederland. De paleogeografische kaart stopt echter ten oosten van de gemeentegrens. In de toelichting wordt een uiteenzetting gegeven van de ontwikkeling van de kust en de Rijnmond (omgeving Leiden);
- Pruijssers, A. P. & W. de Gans, 1988: De bodem van Leidschendam. In: *F. H. Chr. M. Daams en J. D. de Kort Sr (red.): Over, door en om de Leytsche Dam. Geschiedenis van een gouden gemeente*, Leidschendam.

² Onder *Archeologische waarneming* verstaan we een aangetroffen of gesignaleerd archeologisch fenomeen. Dit kan de vondst van een bepaald (gebruiks)voorwerp zijn of de waarneming van in de bodem aanwezige sporen die wijzen op menselijke activiteit in het verleden. Zie ook bijlage 2.

- De geologische conceptkaart van omgeving Den Haag (kaart 30 Oost) met de schaal van 1:50.000 diende als onderlegger van de archeologische verwachtingskaart.

Archeologische meldingen

In de gemeente Leiderdorp zijn in de loop van de tijd dankzij de inspanningen van onder andere de gemeente, de provincie, de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM), lokale archeologen (o.m. de archeologische werkgemeenschap Nederland – afdeling 6 – de Rijnstreek; contactpersoon D. van der Kooij), de historische vereniging, universiteiten, commerciële archeologische bureaus en musea archeologische waarnemingen gedaan. Daarnaast is er ook een aantal onderzoeken (tabel 1) binnen de gemeentegrenzen verricht die bij ARCHIS, het landelijk registratiesysteem van de RACM zijn aangemeld. Hierbij kunnen vondsten zijn gedaan die nu als waarnemingen in ARCHIS zijn opgenomen.

De verschillende meldingen zijn opgenomen in de digitale database en waar mogelijk in complexen en vindplaatsclusters samengenomen.

Historisch kaartmateriaal

Voor de inventarisatie is gebruikgemaakt van historisch kaartmateriaal vanaf de 16^e eeuw. Het betreft de volgende kaarten:

1547: Caerte vant clooster ende hoffstede te Roomburch (T. Hooiberg & W. Pleyte)
1573: Topografische kaart van Leiden e.o. (J.J. Bilhamer)
1574: Leijda, Batavorum Lugdunum ... (H. Lieferinck, G. Braun, F. Hogenberg)
1590: Caerte vant lant gelegen in den ambachte van Leiderdorp... (S. Davidts)
1602: 458, Gasthuiskrt 24, Symon Aerntsz 1602, land Hoofdstraat kalkovens-steenplaats
1615: Ambachtskaart Leiderdorp
1615: Grootte kaart van Rijnland (F. Balthasarsz)
1618: 459, Gasthuiskrt 27, Dou 1618, overzichtskaart L'dorp met land gasthuis
1645: Toonneel des Aerdriecx oft Nieuwe Atlas (Blaeu)
1746: Afbeeldinge van Rhyndlands waterstaat... (Dou, Broeckhuysen, Bolstra)
1832: Kadastrale kaart van Leiderdorp
1868: Gemeenteatlas van Nederland (J. Kuyper)
1876: Topografische kaart van Leiden e.o.

Vervolgens de verschillende bestaande kaarten uit de 20^e eeuw. De bebouwde zones op de kaarten hebben in sommige gevallen (zie bijv. Klooster Engelendaal) geleid tot een hogere archeologische trefkans dan op basis van de overige gegevens te verwachten was.

Verstoringsen

De gemeente Leiderdorp heeft de noodzakelijke gegevens geleverd omtrent verstoringen als gevolg van woningbouw, aanleg van bedrijventerreinen en andere ontgrondingen vanaf de 20^e eeuw. Deze verstoringen zijn aangemerkt op de uiteindelijke overzichtskaart.

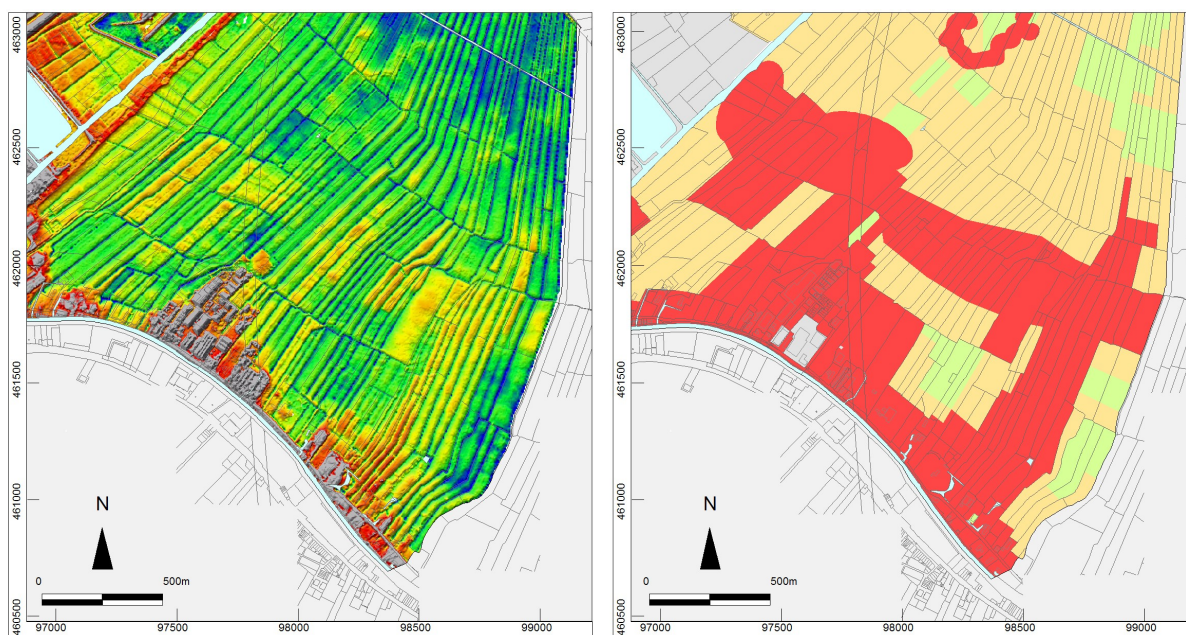
AHN

Het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) tenslotte is gebruikt als middel om terreinen waar sprake kan zijn geweest van afvletten of afkleien te kunnen traceren, alsmede nog zichtbare natuurlijke landschappelijke fenomenen als stroomgordels en dergelijke in de ondergrond. Hierdoor kon de kaart verder gespecificeerd worden. Terreinen die duidelijk afgeleid zijn hebben een lagere trefkans gekregen. Dit is met name goed te zien in de Achthovenerpolder (zie afb. 2).

Fase 2

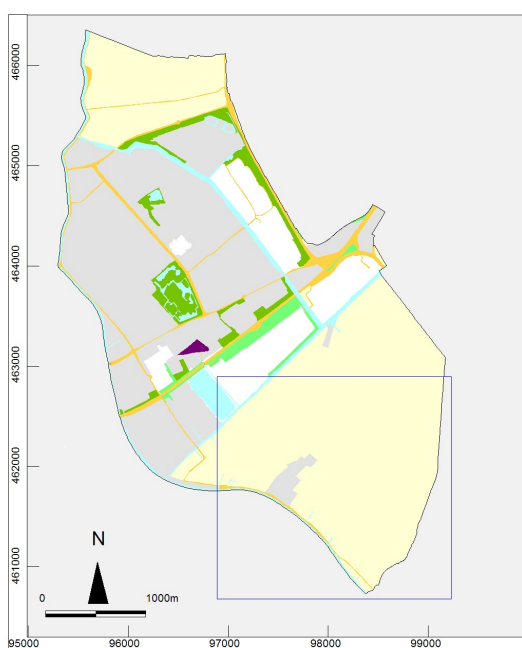
Analyse van de verzamelde informatie en het maken van een concept archeologische verwachtingskaart.

Het samenstel van landschappelijke, archeologische en historische gegevens, verder verfijnd door informatie over verstoorde delen en interpretatie van AHN-beelden is verwerkt in een database, waarbij getracht is te komen tot uitspraken op waarnemings-, vindplaats- en complexniveau. Op het laagste niveau wordt elke waarneming als puntlocatie beschouwd. Vindplaatsen kunnen uit verschillende waarnemingen bestaan. Een samenstel van waarnemingen die waarden

a

b

Archeologische verwachting

- Terreinen van (zeer) hoge archeologische waarde
- Terreinen met een hoge trefkans
- Terreinen met een middelhoge trefkans
- Terreinen met een lage trefkans
- uitsnede

Afb. 2: Twee keer de Achthovenerpolder: a) AHN-analyse en b) de resulterende trefkans.

gemeenschappelijk hebben worden tot een archeologisch complex gerekend. Het kan hier gaan om meldingen van nederzettingssporen uit de Romeinse tijd verspreid over een begrensd gebied.

De volgende stap is geweest het kaartbeeld van IKAW en CHS te kalibreren aan de hand van de verwachtingskaart van Leiderdorp om zo te komen tot een meer gedetailleerde archeologische advieskaart. Hier zijn opgenomen vier categorieën van archeologische verwachting:

- Terreinen van zeer hoge archeologische waarde (rijks-, en gemeentelijke monumenten; AMK-terreinen)
- Terreinen met een hoge archeologische trefkans
- Terreinen met een middelhoge archeologische trefkans
- Terreinen met een lage archeologische trefkans

Tevens zijn op de kaart aangegeven die delen waarvan bekend is dat ze verstoord zijn, alsmede de delen die reeds archeologisch onderzocht zijn. Ook bekende historische dijken en kades zijn opgenomen in de kaart.

Fase 3

Het opstellen van de adviezen. In deze fase zijn beleidsadviezen per categorie gegeven. Hierover is vooraf afgestemd met de gemeente Leiderdorp en de Provincie Zuid-Holland. Doel hiervan is te komen tot een beleidsadvieskaart. In hoofdstuk 6 is een voorzet hiervoor gegeven.

3 Geologisch en archeologisch kader

3.1 Geologische ontwikkeling

Overgang Pleistoceen/Holoceen

Aan het einde van het Weichselien, de voorlaatste ijstijd die de overgang markeert van het Pleistoceen naar het Holoceen, ca. 11.500 jaar geleden, is Nederland grotendeels een kale zandvlakte. Met een temperatuur onder en rondom het vriespunt zal het land eruit gezien hebben als een poolwoestijn. Bij de stijging van de temperatuur begint het landijs te smelten. De daarmee gepaard gaande zeespiegelstijging zorgt ervoor dat de Noordzee (weer) langzaam met water gevuld raakt. Pas rond 8000 jaar geleden is het water zover gestegen dat het huidige kustgebied wordt bereikt.³ Het westelijk deel van Nederland ziet er dan uit als een groot waddengebied dat liep van de Zeeuwse eilanden tot aan Noordoost-Groningen (met uitzondering van de strook Noord-Holland - Vlieland). De Rijn vormt dan nog samen met de Maas een stroomgebied ter hoogte van de lijn Arnhem-Nijmegen/Rotterdam-Hoek van Holland.

De invloed van de zee

Ook de omgeving van Leiderdorp bestaat in die tijd uit een open getijdengebied met wadplaten en kreken. De getijdenwerking zorgt voor wisselende waterstanden en opslibbing van sediment, waardoor de getijdenbekkens achter de duinen geleidelijk aan dichtslibben. Het zeewater bereikt in deze periode ook zijn maximale uitbreiding landinwaarts. Vanaf 5500 jaar geleden neemt de invloed van de zee op de omgeving van Leiderdorp als gevolg van de daling van de zeespiegel geleidelijk af.⁴ Langs de kust ontstaan vanaf ca 2750 voor Chr. strandwallen, langwerpige zandruggen die het achterland afsloten van de zee. Ze kunnen ontstaan door een samenspel van een aantal factoren: de continue aanvoer van sediment, de afname van de zeespiegelstijging en de vorm van de kust, die weinig reliëf vertoont. De kust breidt zich zo geleidelijk uit in westelijke richting. Rond 1500 voor Chr. is de Hollandse kust grotendeels gesloten. Tussen de opeenvolgende strandwallen bevinden zich laagtes die aangeduid worden als strandvlakte. Bij hoogwater kan hier veen groeien. Het proces van overstromingen en droogvallen gaat door tot de Middeleeuwen.

De invloed van de Oude Rijn

Leiderdorp bevindt zich in de invloedssfeer van de Oude Rijn.⁵ Terwijl de invloed van de zee nog steeds merkbaar is, wordt in de loop van het Holoceen de invloed van de rivieren uit centraal en zuidelijk Nederland in het Zuid-Hollands kustgebied steeds groter. De beginfase van de Oude Rijn is gedateerd omstreeks 4400 voor Chr., maar de rivier is vooral actief tussen ca 2200 en 750 voor Chr. Deze activiteit valt samen met het einde van het Laat Neolithicum (2500-2000 voor Chr.) en de Bronstijd (2000-800 voor Chr.), wanneer mensen in het kustgebied op tal van plaatsen hun huisplaatsen inrichten.

Gedurende de actieve periode heeft de Oude Rijn in belangrijke mate de ondergrond van het huidige Leiderdorp gevormd door de afzettingen van rivierklei, zavel en zand. Het stroomgebied heeft het overgrote deel van de polder Achthoven (tot bij de Molenwatering), nagenoeg de hele Munnikpolder en grote delen van de huidige bebouwde kern tot aan de Zijl omvat. Erbuiten valt het gebied ten weerszijden van de Driegatenbrug, het Buitenhof, het Binnenhof, het Voorhof ten oosten van de Voorhoflaan en het grootste deel van de Leyhof. De hoofdgeul, die gedateerd kan worden tussen ca 2600 en 1800 voor Chr. ligt op de lijn tennispark De Munnik–Leythenrode op een diepte die varieert van 5 tot bijna 15 meter –mv. Het zand en grind van de bedding heeft zich door alle oudere lagen heen gesneden tot in het pleistocene dekzand. Later ligt de hoofdgeul meer zuidwestelijk tussen Hoofdstraat en Acacialaan. Ter plaatse duikt de oever op tot slechts 2,5 meter onder het maaiveld. Bovenop de oude hoofdgeul is klei afgezet. De dikte varieert van enkele meters direct ten noorden van de hoofdgeul tot een laagje van enkele decimeters verder van de hoofdgeul af. Ter hoogte van tennispark de Munnik ligt dit pakket tot 2 meter onder het oppervlak, verder noordwaarts al op een diepte variërend tussen de 4 en 5 meter.⁶

³ Pruijssers & De Gans 1988: 12.

⁴ Paleogeografische reconstructie rond 4200 voor Chr. (Louwe Kooijmans *et al.* 2005 plaat 3).

⁵ Vos, Borsboom & Bunnik 2002; Blom & Roessingh 2007: 53.

⁶ Dolmans en Thunnissen 2002: 8.

Van oorsprong was de Rijn een meanderende rivier. Rivieren van dit type kenmerken zich door een kronkelende rivierbedding, waarvan de sedimentatie plaatsvindt in de binnenbocht. Hier is de stroomsnelheid van het water, in tegenstelling tot de buitenbocht, laag. In de buitenbocht vindt door de hogere stroomsnelheid juist erosie plaats. Bij hoogwater treedt de rivier buiten haar oevers en veroorzaakt overstromingen. Door het water wordt het klastisch materiaal in suspensie gebracht. Het grove sediment (grind, grof zand) blijft achter in de rivierbedding, terwijl fijnere schakeringen verder weg worden afgezet: zavel en lichte klei op de oevers en (matig) zware klei naar de riviervlakte (komgebied). De bedding, (rest)geul- en oeverafzettingen van de Oude Rijn worden op basis van hun genese gerekend tot de Formatie van Echteld.⁷

De oeverwallen van de rivier breken voor de bedijking bij hoogwater regelmatig door, waardoor de rivier vrij spel krijgt in het achterliggende komgebied. Daar ontstaan kleine stroompjes of crevassegeulen met eigen oever- en beddingafzettingen (crevasseafzettingen). Deze crevasseafzettingen manifesteren zich als ruggen in het landschap, kunnen enkele tientallen meters breed zijn en vertakken zich volgens een onregelmatig patroon. Tussen Leyhof en de Bloemerd bevindt zich een dergelijk omvangrijk crevassecomplex dat zich in noordwaartse richting tot in het veengebied bij Oude Ade uitstrekt. Enkele kleinere systemen liggen bij het Rijnland Ziekenhuis ter hoogte van de A4 en in de polder Achthoven tussen Ruigekade en Doespolderkade. Deze crevasseafzettingen bieden nadat het land weer droog valt uitstekende woongronden op, omdat de ruggen boven de nattere komgebieden uitstijgen, de mineraalrijke ondergrond zeer geschikt is voor akkerbouw en de natte weiden in de kom zeer geschikt zijn voor het weiden van vee. Juist deze crevasseafzettingen kunnen gedurende de Bronstijd en IJzertijd bewoond zijn geweest.

Wisselwerking

Aan het einde van de Bronstijd (ca 1300 tot 800 voor Chr.) neemt het debiet van de Oude Rijn sterk af als gevolg van het ontstaan van de Kromme Rijn en de Vecht verder stroomopwaarts.⁸ Dit resulteert in een periode van relatieve rust voor Leiderdorp. De eens watervoerende geulen slibben dicht met zand en klei.⁹ In het drassige achterland krijgt veen de kans te groeien.¹⁰ In de delta vindt het opkomende water haar weg door zich in te snijden in het veen (krekken en prielen). De oevers van de Oude Rijn worden geschikte plaatsen voor bewoning. Dit verklaart de IJzertijd-vindplaatsen langs de rivier; de vroegste nederzetting in Leiderdorp (Munnikkenpolder) dateert ook uit deze periode.

Rond 300 voor Chr. krijgt Leiderdorp te maken met een nieuwe periode van vernatting, ditmaal komt het water vanuit zee. Het land overstroomt regelmatig en zeeklei wordt afgezet. De hoofdgeul van de Oude Rijn komt in deze periode te liggen op ongeveer de plaats van de huidige, met het verschil dat de geul indertijd vele malen breder was dan nu. Door de verder zuidwaartse verplaatsing van de stroomgordel ontstaat een brede noordoever, die nog beter geschikt is voor bewoning dan de oevers voor de overstromingsfasen, mede vanwege de hoge ligging.

We zien dat het gebied in de volgende vijfhonderd jaar, gedurende de Romeinse overheersing (langs de benedenloop van de Rijn tot ca 270 na Chr.), bewoonbaar blijft. Aan het einde van de 3de eeuw na Chr. stijgt de zeespiegel weer. De Rijn kan zijn water daardoor minder makkelijk kwijt via de rivierbedding, met als gevolg overstromingen en een algehele vernatting van de woon- en landbouwgronden. Vanaf circa 600 na Chr. neemt de invloed vanuit zee en de Rijn weer af en valt het land weer droog. De bedijking langs de kust en het afdammen van de Rijn bij Wijk bij Duurstede in

⁷ Deze formatie omvat alle rivierafzettingen tussen Rijn en Maas die in samenhang met de stijging van de zeespiegel zijn ontstaan. De benaming is in de plaats gekomen voor de Betuwe Formatie waarbinnen de afzettingen van Gorkum en Tiel vielen. In West-Nederland bestond tot 2003 de Westland Formatie en omvatte alle klastische mariene afzettingen (afzettingen van Calais en Duinkerke), veen (basis- en Hollandveen) en rivierafzettingen met getijdeninvloed (Gorkum en Tiel). Nadat langzamerhand duidelijk werd dat de gelijktijdigheid van de afzettingen niet langer houdbaar was, is afgestapt van deze indeling en zijn nieuwe formaties opgesteld. Voor de Westland Formatie zijn de Formatie van Nieuwkoop (lithologie: veen) en de Formatie van Naaldwijk (wisselende lithologie van zand met kleilaagjes en klei met zandlaagjes) in de plaats gekomen (cf. Weerts et al 2006, 28-33).

⁸ Blom & Roessingh 2007, 52-53).

⁹ Van Heeringen 1989 gebruikt een ongepubliceerde voorstudie van de geologische kaart (schaal 1:50.000) die op basis van survey van de toenmalige RijksGeologischeDienst (thans NITG) door A.P. Pruijssers is samengesteld. Tot op heden is deze geologische kaart niet gepubliceerd noch door het NITG bijgesteld.

¹⁰ Uit C14-onderzoek blijkt dat het veen zich in Leiderdorp in ieder geval tot in de late Bronstijd heeft kunnen vormen, blijkt uit een monster waarvan de top gedateerd wordt in de periode 844-784 voor Chr. (Van Heeringen 1989: 221, tabel 54 sub Rijn no.1 Leiderdorp; 2625 +/- 50BP, zie ook Pruijssers & Vos 1984: 124. GrN-8163, Polder Boterhuis, datering top Hollandveen in stroomgebied Rijn).

1122 zorgen ervoor dat het gebied van Leiderdorp zich stabiliseert. Vanaf dat moment stroomt het Rijnwater via de Lek richting zee.

De laatste overstromingen vanuit zee dateren uit de periode 800-1200 na Chr. Het sediment dat dan afgezet wordt, is vanwege de samenstelling ervan (niet te kalkrijke, matig zandig tot sterk siltige klei), zeer geschikt voor de fabricage van bakstenen en dakpannen. Sinds de opkomst van de steenbouw in Nederland in de 12de eeuw zijn oevers en uiterwaarden gebruikt voor de kleiwinning (afkleien, synoniemen: afvletten of aftichelen). Vooral de top van de stroomgordel van de Oude Rijn is vanaf de Late Middeleeuwen (opkomst steden) tot het einde van de 20ste eeuw systematisch afgegraven. In het geval van Leiderdorp gebeurt dat in de polder Achthoven en de Munnikkenpolder. Bekend is dat hier in de 17de en 18de eeuw op grote schaal klei is gewonnen.¹¹

3.2 Archeologisch kader

De eerste bewoners - Late Steentijd en Bronstijd

De vroegste sporen van mensen in Nederland dateren in de Vroege Steentijd (het Paleolithicum). De vondsten dateren van enkele honderdduizenden jaren tot ca. 10.000 jaar geleden. Het is een samenleving van jagers en verzamelaars zonder permanente verblijfsplaats. Onder meer om deze reden, omvatten de vondsten uit deze periode met name artefacten van vuur- en natuursteen. Er zijn geen paleolithische resten in Leiderdorp gevonden. Een voor de hand liggende verklaring hiervoor is dat de geologische lagen uit deze periode te diep liggen, ca. 8-16 m –NAP. Ze zijn begraven onder latere lagen met veen, rivierafzettingen en zeeklei. Ook voor de volgende periode, de Midden Steentijd (het Mesolithicum, tot 4900 v. Chr.), zijn geen aanwijzingen voor bewoning.

Vondsten uit de periode Late Steentijd (Neolithicum) tot en met de Bronstijd zijn schaars in Leiderdorp. Er zijn wel aanwijzingen voor menselijke activiteiten, maar dan gaat het om vondsten die niet in hun oorspronkelijke context teruggevonden zijn. Langs de Does in de Huis ter Doespolder is in 1988 in uitgegraven grond een fragment van een geslepen vuursteen bij gevonden (catalogusnr. 47) die op basis van typologische kenmerken kon worden toegeschreven aan de Vlaardingen-groep (3400-2600 voor Chr.). Door het ontbreken van dergelijke bijlen in West-Nederland en het feit dat de vuursteensoort niet kon worden vastgesteld, is de datering niet geheel zeker. Mogelijk is de bijl later te dateren, in de periode tussen 2500 en 2100 voor Chr. (Laat Neolithicum B).¹² De uitgegraven grond was afkomstig van afkleeiwerkzaamheden in de kleirijke polders in het buitengebied. In dit specifieke geval was de grond tot op een diepte van ca 1 m onder maaiveld afgegraven. Volgens het geologische en bodemkundige kaartmateriaal komen in de ondergrond tot die diepte geen afzettingen voor, die dateren uit het Laat Neolithicum, waaruit moet worden opgemaakt dat de vondst niet in primaire positie is aangetroffen. Dit wordt verder bevestigd door de vondst van 200 inheems Romeinse aardewerkscherven die op dezelfde plaats geborgen werden.

De Vlaardingen-groep is de verzamelnaam voor een overwegend kustgerelateerde cultuur die zich vooral manifesteert in het stroomgebied van de Rijn en de Maas in de periode tussen ca. 3400 en 2600 voor Chr. De Vlaardingen-groep is grofweg gelijktijdig met de Trechterbekercultuur in Noord-Nederland, waartoe ook de hunebedden gerekend worden. Op de Oude Duinen langs de kust zijn de meeste sites van de Vlaardingen-groep blootgelegd (waarvan Leidschendam en Voorschoten het meest dichtbijgelegen zijn), maar ook op kreekoevers in zoetwatergetijdengebieden komt bewoning voor. Voorbeelden ervan zijn opgegraven in Hekelingen en Vlaardingen. Deze leveren uitzonderlijk goed geconserveerde ecologische resten op.

De mensen van de Vlaardingen-groep zijn sedentair. Op de vindplaatsen Haamstede-Brabers, Vlaardingen en Hekelingen III zijn resten van huizen opgegraven, die qua formaat zeer uiteenlopen. De bewoners leven al deels van akkerbouw en veeteelt. Op de vindplaats Zandwerven zijn ploegsporen aangetroffen. Op de Hazendonk zijn resten van een palissade opgegraven, die de opgravers interpreteren als een scheiding tussen donk en veekraal. Desondanks maken jacht, visserij en verzamelen nog een aanzienlijk aandeel uit van het menu, zoals blijkt uit analyse van het dierlijk botmateriaal. Nog onduidelijk is of de vindplaatsen van de Vlaardingen-groep permanente woonplaatsen betreffen, of dat een deel seizoensmatig bewoond is om specifieke voedselbronnen te kunnen aanboren.

Het vondstspectrum van de Vlaardingen-groep betreft vooral aardewerk (tamelijk dikwandig, met ton- of S-vormige profielen, vrijwel zonder versiering, maar soms met boorgaatjes onder de rand) en

¹¹ Blom & Roessingh 2007, 22-24, 76; De Boer, Graafstal & Wynia 2006, 52-56.

¹² Verhart 1989, 321-322. In Archis heeft dezelfde bijl een datering gekregen in het Midden Neolithicum (4200-2850 voor Chr.).

vuurstenen werktuigen (transversaalspitsen, steelspitsen, krabbers). Van de bijl in de Huis ter Does polder is alleen het snededeel bewaard gebleven. De doorsnede is spits ovaal met afgevlakte zijden, de oppervlakte is licht gefacetteerd. De bijl vertoont op het breukvlak en in de afslagnegatieve afrondingen, die verraden dat het werktuig niet door mensen maar door natuurlijke processen is verplaatst (catalogusobject 390).¹³

Zeer recent, in 2006, zijn langs de provinciale weg N11 ter hoogte van Hazerswoude aan het Spookverlaat bij de bouw van een windturbinecomplex enkele uitzonderlijk goed geconserveerde archeologische niveaus blootgelegd die lagen op een zandige oeverwal van een crevassecomplex. De site is bewoond geweest van het Midden Neolithicum B tot in ieder geval het Late Neolithicum (3400-1900 voor Chr.) en omspant daarmee zeker een periode van 1500 jaar. De omstandigheden voor de bewoners moeten niet makkelijk zijn geweest, gelet op de omstandigheden in dit natte deel van Nederland. Tot 2750 voor Chr. staat het gebied nog direct in verbinding met de zee. De oudste resten behoren tot de Vlaardingen-groep en bestaan uit een huisplattegrond, haardplaatsen en aardewerken bakplaten. Op een stratigrafisch hoger niveau is bekeraardewerk gevonden, waarvan het materiaal uit de Enkelgrafcultuur (Laat-Neolithicum A, 2900-2500 voor Chr.) meer licht kan werpen op de overgang en verandering tussen beide culturen.¹⁴ Het jongste materiaal (handgevormd aardewerk) behoort tot de klokbeercultuur (2500-1900 voor Chr.). De site is uniek in het Oude Rijngebied en met deze vondst wordt de steentijdbewoning in het westelijke rivierengebied in een ander perspectief geplaatst. Tot op heden zijn geen nederzettingen bekend uit deze periode die zo dicht onder de oppervlakte liggen (dagzoom tot ca. 40 cm) en verhoudingsgewijs zo weinig verstoord zijn.

Op het Leiderdorps grondgebied is een dergelijke site niet bekend, maar dat betekent niet dat die niet aangetroffen kan worden. Daar zijn een aantal voorwaarden voor nodig:

- Er moeten mariene afzettingen in de ondergrond aanwezig zijn, van dusdanige dikte dat ze niet permanent onder water stonden, zodat ze in bepaalde periodes bewoond konden worden.
- Het Oude Rijnsysteem heeft de oudere mariene afzettingen niet opgeruimd (met name de hoofdgeul zorgt voor erosie).
- Antropogene ingrepen hebben niet of slechts zeer lokaal plaatsgevonden.

De kans op het aantreffen van een neolithische (of een Bronstijd-) vindplaats is het grootst buiten de invloedssfeer van het stroomgebied van de Oude Rijn enerzijds en het Hollands veengebied anderzijds. Voor Leiderdorp hebben de hoogste verwachting: de Boterhuispolder, enkele delen ten noorden van de molenwatering in de polder Achthoven en de Huis ter Doespolder.

Aan het eind van de Bronstijd (2000-800 voor Chr.) neemt de activiteit van de Oude Rijn en de invloed vanuit zee af. Daardoor verbeteren de mogelijkheden voor bewoning.

Zoals de naam al aangeeft worden in de Bronstijd naast vuurstenen werktuigen ook bronzen voorwerpen vervaardigd. De gevonden huisplattegronden tonen ons lange boerderijen, waarvan het grootste deel voor het stallen van vee (met name runderen) gebruikt wordt. In de boerderijen leven verschillende generaties (*extended family*). Pas in de Late Bronstijd, als de boerderijen kleiner worden, worden deze waarschijnlijk door een kleinere groep familieleden gebruikt. Op de erven bevinden zich spiekers voor de opslag van graan of andere voedingswaar. Verder weg liggen de akkers en de weilanden. Men verbouwt onder meer gerst en emmertarwe.

De vondst van een paar aardewerkfragmenten uit de Late Bronstijd (1050-800 voor Chr.) in een van de gedocumenteerd restgeulen in de Munnikenpolder zijn de schaarse restanten van de Bronstijd in Leiderdorp (catalogusnr. 67).¹⁵ Tijdens de opgravingen uitgevoerd door het ADC zijn evenwel geen bewoningssporen uit deze vroege periode aangetroffen. Mogelijk kunnen we deze wel in de directe omgeving verwachten.

Boerennederzettingen - IJzertijd

Vanaf de IJzertijd (800-12 voor Chr.) is Leiderdorp een gebied geworden waar het goed wonen is. Met name de eerste 500 jaar is een periode van relatieve rust. Grote delen van het land komen droog te liggen. De bewoning op de oevers van de Rijn bij Leiden en Leiderdorp neemt dan ook aanzienlijk toe. Toch betreft het hier nog steeds nederzettingen van enkele boerderijen. Op de hogere delen (naast de

¹³ Van Gijn & Bakker 2005, 292-296.

¹⁴ Diependael 2007: Rijnwoude-Hazerswoude-Rijndijk, Spookverlaat, in: archeologische kroniek ZH over 2007, 88-91.

¹⁵ Hissel 2006, 17; Blom & Roessingh 2007, 68

oevers van de Rijn ook crevasseruggen en getidekreekruggen) bouwen de lokale boeren hun huizen. Archeologisch onderzoek elders wijst uit dat dit met name woon-stalhuizen betreft met een driebeukig grondplan. Uit botonderzoek blijkt dat vooral runderen gehouden zijn. In de directe omgeving liggen akkers voor onder meer graanteelt, die begrensd worden door greppels. Op de rand van de oeverwal zien we de weides voor het vee. Ook kan dicht bij de woonplaats vis gevangen worden. In de omliggende moerasbossen en op de oeverwal is voldoende houtopslag beschikbaar voor de constructie van huizen en brandhout. Voorwerpen worden, afgezien van organische materialen, vervaardigd uit ijzer, brons of aardewerk. Spinklosjes en weefgewichten wijzen op de vervaardiging van wollen kleding.

Vanaf de IJzertijd zien we de eerste aanwijzingen voor prehistorische wegen in de vorm van het palenpad dat tijdens afkleien in de Doespolder is aangetroffen. De oudste bewoning vinden we terug langs een restgeul in de Munnikkenpolder, onderzocht in 2006, in de Doespolder (vindplaats 3: zie onder) en de Bloemerd (vindplaats 6: zie onder).

Grensbewoning - Romeinse tijd

Rond 50 na Chr. is in Nederland de *limes* geïnstalleerd als verdedigde noordgrens van het Romeinse Rijk. Deze *limes* bestaat dan uit een reeks legerplaatsen (*castella*) op de zuidoever van de Rijn. De legerplaatsen zijn met elkaar verbonden door een doorgaande weg, waarlangs wachtposten, begravingen, herbergen en nederzettingen liggen. De weg is plaatselijk verstevigd met houten palen en vormt een goede verbindingroute over land door het drassige West-Nederland. Daarnaast is er in deze periode veel verkeer over water, zoals de vele scheepsvondsten, onder meer in Zwammerdam, duidelijk maken. Op allerlei terreinen is de Romeinse (militaire) invloed zichtbaar. We spreken dan ook van "romanisatie" van de inheemse bevolking. Er zijn grote veranderingen waarneembaar in de landinrichting en infrastructuur, in de voedselvoorziening (onder meer introductie van de kip), in de wijze van begraven, in religie, in de huizenbouw, etc.

Leiderdorp ligt direct aan de overzijde van de Oude Rijn ten opzichte van castellum Matilo (in de huidige Vinex-locatie Roomburg). Op tal van plaatsen binnen de gemeentegrenzen zijn bewoningssporen uit de Romeinse periode ontdekt (vindplaats 1-4 en 6; terreinen met een hoge archeologische waarde 30F-033 en 30F-A03). Het betreft sporen van rurale nederzettingen of huisplaatsen van de inheemse bevolking. In de Munnikkenpolder zijn resten van een perceleringssysteem uit de Romeinse tijd aangetoond. Tevens zijn hier aanwijzingen voor tenminste een huisplaats. Bij een deel van de bewoning in Leiderdorp zal het gaan om locaties die sinds de IJzertijd bewoond waren. Daarnaast heeft de aanwezigheid van de *auxilia* (hulptroepen) in castellum Matilo ongetwijfeld een grote impuls aan het gebied gegeven. De soldaten vormden een goede afzetmarkt voor landbouw- en andere handelsproducten. Romeins Romeinse dakpannen, aangetroffen in Leiderdorp, met stempels van het 30ste Legioen dat gevestigd was in Matilo, zijn de stille getuigen van het onderlinge contact.

Het oude dorp en de vooruitgang - Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

In de Vroege Middeleeuwen vinden aan weerszijden van de Oude Rijn de eerste ontginningen plaats ten behoeve van akkerbouw. Het middeleeuwse Leiderdorp vindt zijn oorsprong in de zesde eeuw na Chr. rond de plaats waar tegenwoordig de tennisbanen bij de Hoogmadeseweg liggen (vindplaats 5). De middeleeuwse resten lijken deel uit te maken van een handelsnederzetting op de westoever van een beschoeide kreek. In 1952 trof men bij de Kom van Aaiweg de resten aan van een mogelijk Karolingische dijk.

Rond de 10^e eeuw is er in het toenmalige Leiderdorp sprake van bebouwing in drie districten, de zogenaamde Leithons. Samen vormen zij het gebied van Holtlant. Vanaf de 13^e eeuw annexeert Leiden regelmatig delen van het grondgebied van Leiderdorp. Het Waardeiland en het gebied tussen de Mare en de Zijl behoren tegenwoordig tot Leiden. In de huidige Bloemerd zijn aanwijzingen voor menselijke activiteiten in de 12^e, 13^e eeuw na Chr. (vindplaats 6).

Om in de Middeleeuwen het land te beschermen tegen overstromingen worden dijken aangelegd. Een van de belangrijke dijken is de Ommedijk. Deze dijk liep haaks op de Rijn vanaf de Hoofdstraat in noordoostelijke richting. De Ommedijk bestaat nu niet meer, maar delen van de loop zijn nog te herkennen in de huidige Oude Hoogmadeseweg.

In de loop van de Late Middeleeuwen wordt het gebied achter de Rijn ontgonnen. De Achthovenerpolder of Polder Achthoven is vanaf circa 1440 bekend. Uit diezelfde periode stamt de Munnikkenpolder (1457). De Kalkpolder moet zijn aangelegd vòòr 1598. In de zeventiende eeuw volgen de overige Leiderdorpse polders: de Slagh- of Stadspolder (1610), de Boshpolder (1628), de Boterhuispolder inclusief delen van Warmond (1634), de Huis ter Doespolder of Doeshofpolder als afsplitsing van Polder Achthoven (1651) en de Zijllaan- en Meijepolder (1682). Verder van de Rijn af

liggen enkele kasteelterreinen en klooster Engelendael. Op een kaart uit 1615 (afb. 3) valt verder een rechthoekig gebiedje op in de Bloemerd, waarschijnlijk een losse boerderij (deze is op de kaart aangegeven als gebied met hoge archeologische trefkans).

Afb. 3: Ambachtenkaart Leiderdorp (1615) met de toenmalige (zwart) en de huidige gemeentegrens (rood).

Ondanks deze ontwikkelingen blijft de Leiderdorpse bebouwing nog lang gericht op Oude Rijn en Ommedijk. Op zestiende en zeventiende-eeuwse kaarten zien we dat hierlangs de bebouwing ligt. Het betreft veelal agrarische bebouwing. Langs de Rijn bevinden zich daarnaast ook steenbakkerijen. Vanaf 1597 tot 1795 beheert de stad Leiden de bestuurlijke rechten van Leiderdorp. In 1795 wordt Leiderdorp een zelfstandige gemeente. Gedurende de achttiende en negentiende eeuw laten veel rijke Leidenaars een buitenverblijf in de gemeente bouwen. Tot in de 20^e eeuw blijft de bebouwing georiënteerd op Oude Rijn en Ommedijk.

De eerste planmatige woningbouw dateert van voor de tweede wereldoorlog. Rond het oude dorp worden dan nieuwe wijken gebouwd. Na de tweede wereldoorlog vinden verdere uitbreidingen plaats. De industrie ontwikkelt zich, vooral rondom de Oude Rijn. Het landelijke gebied wordt langzamerhand steeds verder volgebouwd. Een groot deel van Leiderdorp is in de periode na 1960 ontstaan.

Klooster Engelendael

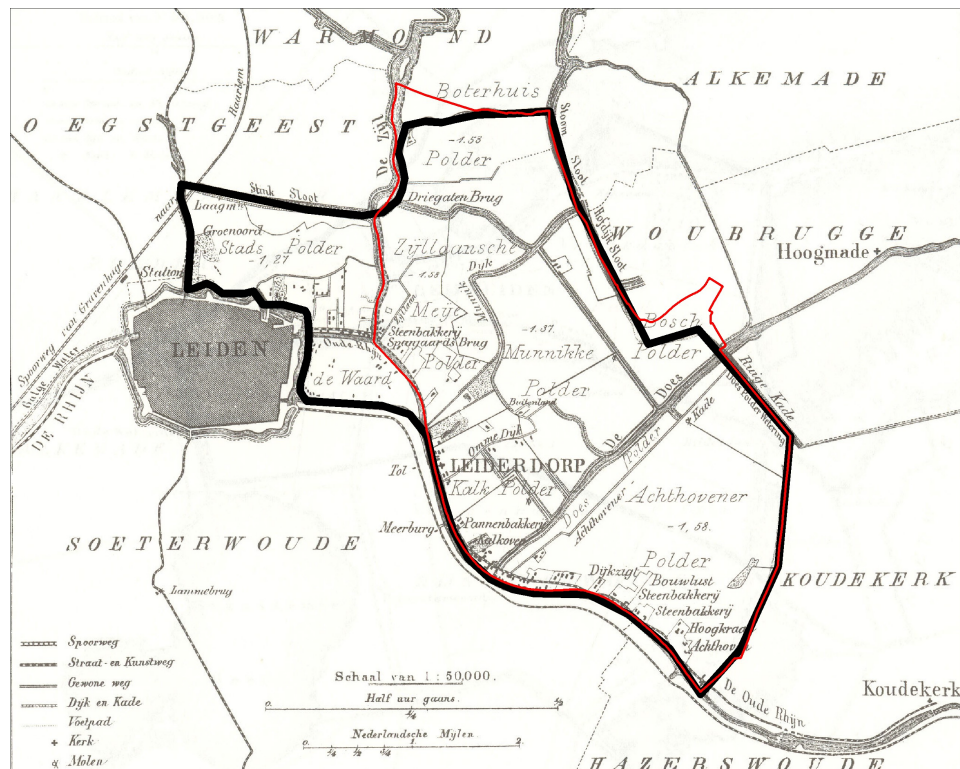
In de veertiende eeuw wordt in Leiderdorp ter plaatse van het huidige verpleegtehuis Leythenrode een klooster van de orde van St. Augustinus gesticht: Engelendael. Het klooster bezit vrij veel land. Het overleeft de beeldenstorm van 1566. Toch gaat het daarna bergafwaarts met het klooster. Door inbeslagname van de landerijen, mist het inkomsten. In 1574 wordt het klooster verkocht en afgebroken.

Kerken

De huidige dorpskerk van Leiderdorp dateert uit 1620. Het is de opvolger van de kerk die bij het beleg van Leiden diende als hoofdkwartier van de Spanjaarden en in die tijd verwoest is. Ten zuidwesten ervan is in de jaren '50 de fundering van een middeleeuwse klokkentoren opgegraven (zie catalogusnr. 70).

Versterkte boerderij en buitenplaats Agthoven

Vanaf de veertiende eeuw is Agthoven leengoed van de Dom proosdij te Utrecht, omschreven als 'die hofstede tot achthoeven' met 32 morgen land. In de zeventiende en achttiende eeuw breidt men de agrarische functie van de hofstede uit met een steenbakkerij en kalkbranderij. Rond 1745 wordt Agthoven verbouwd tot buitenplaats met formele tuinaanleg, vijver en koepel. De agrarische functie blijft gehandhaafd. Een landkaart uit 1746 toont een L-vormige plattegrond: het herenhuis met haaks daarachter de boerderij. De buitenplaats is bijzonder in trek bij plaatselijke bestuurders. Het herenhuis wordt in 1845 met een verdieping verhoogd. In 1880 leiden hoge beheerskosten echter alweer tot sloop. Slechts de opkamer met onderliggende kelder, uitgevoerd met een vijftiende-eeuws gewelf, blijven gespaard.

Afb. 4: Kaart uit de gemeentatlas van J. Kuyper (1865-70) met de toenmalige (zwart) en de huidige gemeentegrens (rood).

Kastelen

Leiderdorp heeft naar verhouding een groot aantal stenen bouwwerken gehad. Van de 13de eeuw tot het begin van de 19de eeuw stonden op het huidige grondgebied vier versterkingen.

Ter Zijl

Met de sloop van De Zijlhof in 1806 komt een einde aan ruim vijf eeuwen tumultueuze bewoningsgeschiedenis. Vanaf de stichting in de 13de eeuw langs de oostkant van het veenriviertje De Zijl is Huis Ter Zijl drie keer herbouwd. De eerste bouwphase betreft het oorspronkelijke omgrachte kasteleiland waarop een vierkante woontoren staat. De afmetingen van de bakstenen wijzen op een datering in de tweede helft van de 13de eeuw. Met muren van ruim een meter dik is Ter Zijl goed verdedigbaar tegen aanvallen van buitenaf. In de vroegste historische vermelding uit 1292 wordt Ter Zijl in verband gebracht met heer Jan van Ammers, die het opdroeg aan de heer van Wassenaar. Hij gaf het vervolgens in leen terug aan Van Ammers, die zich ridder Jan van Zijl liet noemen. In de 15de eeuw kiest de familie Van Zijl de zijde van de Hoekse Jacoba van Beieren. In 1420 verwoesten de Kabeljauwen Ter Zijl. Er zijn geen afbeeldingen bekend van het oorspronkelijke kasteel.

In het midden van de 15de eeuw wordt Ter Zijl opgebouwd, maar het heeft slechts kort standgehouden. Bij het oplaaien van de Hoeksche en Kabeljauwse twisten in 1480 sneuvelt het voor de tweede maal. In 1490 komt het in bezit van Roeland le Febré, heer van Liesveld, die het vermoedelijk laat herbouwen omstreeks 1507. Aan de vooravond van het Beleg van Leiden in 1573 gaat Ter Zijl andermaal tegen de vlakke om te voorkomen dat de Spanjaarden zich er verschansen. Er zijn geen afbeeldingen van de tweede bouwphase bekend. De oudst bekende tekeningen dateren pas van de tweede helft van de 16de eeuw¹⁶ en tonen Ter Zijl als een stenen versterking met toren omringd door een singel van bomen. Het kasteleiland is hierop niet te zien.

Na de verwoesting door de Spanjaarden heeft het terrein er lange tijd verlaten bijgelegen vanwege de ligging binnen de grenzen van het octrooi van 1575. Pas na 1667 is een landelijk huis gebouwd: de Zijlhof. Ter Zijl is nu een buitenplaats geworden met tuinen. De hof is gebouwd op het voormalige kasteleiland met de stenen van het oude kasteel. Rondom de hof ligt dan een boomgaard. Aan het eind van de 17de eeuw beslaat de hof 21 ha. Het grondplan is in 1740 zeer gedetailleerd vastgelegd door Jan van Werven. Hierop is het kasteleiland en de tuinaanleg duidelijk te zien. Ruim een halve eeuw later na in verschillende handen te zijn geweest, wordt het definitief gesloopt.

Tijdens archeologisch onderzoek in 2000 en 2002 op de Baanderij/Vlasbaan zijn fundamenten gevonden met de oorspronkelijke bakstenen van Ter Zijl. Het westelijke deel van het terrein is sterk baksteenhoudend waaruit mag worden opgemaakt dat hier zich nog funderingen of muurwerk in de grond bevinden. Ter Zijl/Zijlhof is een archeologisch monument van hoge archeologische waarde (30F-026/4051)

Ter Does

Het voormalige kasteel (huis) Ter Does ligt aan de Achthovenerweg ter hoogte van de brug over de Does. Bovengronds zijn nu alleen nog enkele oude tuinmuren te zien. De eerste melding van het kasteel stamt uit 1290, als Dyderic I van der Does een halve hoeve land (ca 100 voetbalvelden) in leen krijgt van de graaf van Holland, Floris II. Ter Does is dan een omgrachte woontoren (donjon) van circa 5 bij 5 meter waaromheen later een ringmuur is aangelegd. Deze wordt tussen 1400 en 1450 vervangen door een zwaarder exemplaar.

De donjon had oorspronkelijk een houten palissade in de vorm van een hoefijzer als verdediging. Het binnenterrein had een afmeting van 22 bij 26 meter. De palissade is in de 14de eeuw vervangen door een stenen ringmuur. De muren ervan waren 4 meter hoog en 90 cm dik en opgetrokken uit dezelfde steen als de donjon. Hoewel de ringmuur was gefundeerd op houten stammetjes en verstevigd met puin, kon niet voorkomen worden dat de muur is gaan verzakken. Aan het begin van de 15de eeuw is een dikkere ringmuur aangelegd met een omtrek van ongeveer 35 à 40 meter. Daarmee kwam de ringmuur in de oude slotgracht te liggen. De muren waren twee keer zo dik als zijn voorganger.

Ter Does heeft in vergelijking met Ter Zijl maar weinig te duchten gehad van de Kabeljauwen. Pas in 1481 is het bezet en geplunderd, waarna het in verval raakt. Een paar jaar later komt het gehavende kasteel in bezit van de stad Leiden. Het bestuur laat het herbouwen om als versterking te dienen tegen het Bisdom Utrecht. In 1492 zijn delen van het oude kasteel vervangen, is een grote zaal tussen

¹⁶ Sluyter ca 1550, Van Deventer ca 1560, Bilhamer 1573

donjon en de westelijk muur gebouwd en zijn twee nieuwe toren aan de westzijde van de ringmuur toegevoegd.

Tijdens het Beleg van Leiden is Ter Does gespaard omdat op meer dan 500 roeden (ca 1800 meter) van de stad lag. Vermoedelijk hebben de Spanjaarden het tijdens hun onfortuinlijke aftocht wel in brand gestoken. Een wandtapijt gemaakt door Joost Jansz. Lanckaert tussen 1587 en 1589 toont de rookpluimen boven Ter Does. In de jaren erna is het opgeknapt en nog lange tijd bewoond geweest.

De diverse verbouwingen en het plaatsen van de ringmuur in de slotgracht leidden tot nieuwe verzakkingen, die ervoor hebben gezorgd dat uiteindelijk in 1740 gesloopt moest worden. Alleen het armenhofje bleef gespaard. Dat wil zeggen tot 1960, want toen zijn de woningen alsnog afgebroken. De zichtbare overblijfselen van het kasteel beperken zich tot een stuk bakstenen muur van de kasteeltuin. De resten van kasteel Ter Does zijn wettelijk beschermd (monumentnummer 851/30H-001).

Huis ter Mey

Van voormalig Huis ter Mey langs de Meijewatering is momenteel niets meer zichtbaar. Het lag op de hoek van de huidige Tollenaersingel en Sijpestein. Deze ridderhofstede is oorspronkelijk het stamhuis van het geslacht Van der Mye. Wanneer Huis ter Mey is gebouwd, is onbekend. Het is niet archeologisch onderzocht. Edelman Albertus de Mi draagt het landgoed al in 1156 op aan de Abdij van Egmond. Hij krijgt het in leen terug. Pas veel later, in 1397, tegelijkertijd met het begin van de bouw van Klooster Engelendael, wordt er weer over geschreven. Het komt dan in handen van Herman van Zwieteren. Huis ter Mey blijft tijdens de Hoeksche en Kabeljauwse twisten gespaard. Op last van het stadsbestuur van Leiden moet Ter Mey met de grond gelijk gemaakt worden. Daarna moet het weer gedeeltelijk zijn opgebouwd, want de woontoren is in de 17de eeuw nog bewoond. Door de latere eigenaar burgemeester Van Lanschot is het grondig vertimmerd. In 1800 is het definitief gesloopt.¹⁷ De oudst bekende afbeelding is een kaartprojectie van Floris Balthasarz van Berckenrode uit 1615. Een ongedateerde kaart van J.C. Douw uit de leenbrieven van de Abdij van Rijnsburg toont een vergelijkbare projectie van Huis ter Meij.

Berendrecht

De oudste vermelding van Oud Berendrecht dateert van 8 oktober 1421. Op 8 oktober 1421 is Jan Willem Ysbrandtsz. van Beerendrecht door de abdis van de abdij van Rijnsburg beleend met 19 morgens land, genaamd Beerendrecht. Deze Jan Willem, is stamvader van de Beerendrechtsen die later kasteel 't Zijs kopen. Kasteel Oud Beerendrecht lag in een lange rij van versterkte huizen ten oosten van Leiden. Al deze huizen waren gebouwd op een kleirug ten noorden van de Rijn. Kasteel Oud Beerendrecht was een dubbel woonhuis, rondom gelegen in het water dat met een brug verbonden is met het voorhof, waarop een achtkantige toren staat. Ten tijden van het beleg van Leiden door de Spanjaarden gebiedt het stadsbestuur dat het huis wordt afgebroken. Wat er overbleef is door de Spanjaarden gesloopt. Na het beleg is het huis vrijwel zeker niet meer opgebouwd. Verschillende eigenaars die na 1574 genoemd worden bezaten nog slechts het land van het voormalige kasteel.

---

¹⁷ Fockema Andreae 1952, 80

4. Inventarisatie van archeologische bronnen

4.1 Inleiding

Een waarden- en verwachtingskaart is opgebouwd uit verschillende lagen. Één van de belangrijkste aspecten waarop de kaart gebaseerd is, zijn de bekende archeologische waarden binnen de gemeente: welke informatie heeft eerder archeologisch onderzoek opgeleverd, welke waarnemingen zijn bekend, welke gebieden zijn aangewezen als archeologisch waardevol terrein door respectievelijk de gemeente, de provincie of het rijk.

De meeste van deze onderzoeken en waarnemingen zijn geregistreerd in het Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (zie kader). Hierdoor is een groot deel van de bekende archeologische gegevens van de gemeente goed toegankelijk.

In 1947 werd de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) opgericht. Sinds die tijd archiveert deze rijksdienst systematisch alle meldingen van archeologische waarnemingen uit heel Nederland. Van oude opgravingen werden de gegevens geregistreerd en het Archeologisch Informatiesysteem (Archis) zag het licht: een database waarin de waarnemingen opgeslagen worden. De ROB kwam ook in het bezit van archiefmateriaal, dat ontsloten werd en aangevuld. Sinds de oprichting van de ROB is het gebruik archeologische waarnemingen op dit centrale registratiepunt te melden steeds algemener geworden. Sinds het aannemen van de Monumentenwet uit 1988 bestaat er in Nederland zelfs een meldingsplicht, zodat in principe zowel opgravingsgegevens alsook door amateurs of bij toeval gedane waarnemingen centraal verzameld kunnen worden en in Archis kunnen worden opgenomen. Archis wordt daarmee een steeds vollediger systeem. Sinds 2006 is de ROB samen met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg opgegaan in de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM).

Het onderzoek

In de gemeente Leiderdorp heeft al veel archeologisch onderzoek plaatsgevonden: de gemeente, de provincie Zuid-Holland, de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM), lokale archeologen (m.n. de Archeologische Werkgemeenschap Nederland, afd. 6 Rijnstreek), de historische vereniging, universiteiten, musea en commerciële archeologische bureaus hebben ieder op hun eigen wijze bijgedragen aan de kennis over de geschiedenis van Leiderdorp. De resultaten van elk onderzoek waren aanleiding om de archeologische trefkans naar onderen dan wel boven bij te stellen. Opgegraven terreinen worden als verstoord weergegeven (de archeologische resten zijn immers verdwenen).

Tabel 1: Onderzoeken in de gemeente Leiderdorp

Waarnemingen

Naast de archeologische onderzoeken zijn ook losse waarnemingen bekend uit de gemeente Leiderdorp. Deze zijn slechts gedeeltelijk opgenomen in het digitale Archeologisch Informatie Systeem (Archis) en de papieren archieven van het RACM (het CAA en het CMA), de overige waarnemingen komen voor in (privé-)archieven van diverse personen en instanties. Tabel 2 geeft een overzicht van de archieven en (particuliere) collecties die archeologische waarnemingen uit het huidige grondgebied van de gemeente Leiderdorp bevatten en die geraadpleegd zijn tijdens de inventariserende fase van het onderzoek ten behoeve van de archeologische waarden- en verwachtingskaart voor de gemeente Leiderdorp.

Archief
Archief RACM (CAA en CMA)
Archis
Archeologisch Werkverband Nederland (AWN), afd. Rijnstreek
Archief gemeente Leiderdorp
Hoogheemraadschap Rijnland
Leiderdorps museum
Provinciaal bodemdepot Zuid-Holland
Regionaal Archief Leiden (RAL)
Stichting Comité Doeshof

Tabel 2: Geraadpleegde collecties en archieven

Van de in totaal 73 in het onderzoek betrokken waarnemingen binnen de gemeente Leiderdorp zijn er slechts 35 in Archis opgenomen. De overige 38 waarnemingen zijn toegevoegd na een uitgebreid literatuur- en archiefonderzoek.

4.2 Archeologische onderdelen op de archeologische waarden- en verwachtingskaart

Waarnemingen

Naast de bekende monumenten zijn er in Leiderdorp ook een groot aantal archeologische waarnemingen bekend. Deze zijn apart op de kaart opgenomen. Achtergrondinformatie is in de catalogus weergegeven. Een deel van de waarnemingen is gedaan op archeologisch waardevolle terreinen; een ander deel daarbuiten. Terreinen waarop archeologische waarnemingen gedaan zijn, hebben minimaal een middelhoge archeologische trefkans. Waarnemingen die met elkaar verband houden zijn gebundeld tot vindplaatsen. In totaal zijn zeven vindplaatsen onderscheiden. Waarnemingen die niet tot vindplaatsen zijn ingedeeld, betreffen soms losse vondsten. In andere gevallen is er te weinig bekend om te spreken van een vindplaats.

Vindplaatsen

Indien het op grond van locatie en datering aannemelijk is, zijn waarnemingen al dan niet in combinatie met een monument samengevoegd tot een vindplaats. Voor de vindplaatsen waar geen regulier archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden, zijn de waarnemingen leidend in het bepalen van de omvang van een vindplaats. Op de kaart zijn de vindplaatsen weergegeven met een hoge archeologische trefkans. Toekomstig (inventariserend) archeologisch onderzoek zal tot een definitieve waardering van een vindplaats moeten leiden. Na het afronden van de inventarisatie zijn binnen de gemeente Leiderdorp zeven vindplaatsen gedefinieerd (tabel 5).

Tabel 3: De vindplaatsen zoals die gedefinieerd zijn op de Archeologische Verwachtings- en Beleidsadvieskaart.

Vindplaats 1: polder Achthoven, HSL-Ruigekade

In 1974 werd in de Achthovenerpolder door de AWN afdeling Rijnstreek een vindplaats uit de eerste eeuwen van de jaartelling aangesneden. De meeste vondsten kwamen uit een verland kreekje en konden gedateerd worden in de Late IJzertijd of Vroege Romeinse tijd. Ondanks de grote hoeveelheid vondsten zijn er toentertijd geen sporen van huizen gevonden. In 1995 werd de vindplaats door RAAP

opnieuw aangetoond in het kader van het karterende onderzoek in het tracé van de HSL. Omdat de vindplaats niet bedreigd werd door de aanleg van het spoor is de locatie niet verder onderzocht.

Vindplaats 2: Munnikenspolder 36-1 t/m 4

Tijdens het karterende booronderzoek in het kader van de aanleg van de HSL zijn in 1999 in de Munnikenspolder een groot aantal waarnemingen gedaan door RAAP; het gaat hierbij om vondsten uit de Romeinse tijd die in en langs een verlandde geul gevonden zijn. Bij proefsleuvenonderzoek van het ADC in 2000 zijn tevens resten van een Romeins perceleringssysteem aangetoond. Alhoewel op de onderzochte plaatsen de bovenlaag op veel plaatsen verstoord is en alleen de diepere sporen nog zichtbaar waren, zijn de kwaliteit van de vondsten en de hoeveelheid sporen reden genoeg om de Munnikenspolder als bijzonder terrein aan te merken.

Vindplaats 3: Doespolder

Tijdens afkiewerkzaamheden in de jaren tachtig van de vorige eeuw zijn op verschillende locaties in de Doespolder bewoningssporen uit de IJzertijd / Vroege Romeinse tijd gevonden. Naast de resten van een hut zijn ook overblijfselen van een palenpad aangetroffen, en een dierlijke begraving. Het skelet is *in situ* achter gelaten en met zand bedekt. De sporen zijn aangetroffen op het diepste niveau van afkiewing (75 tot 100 cm –mv). Het is waarschijnlijk dat daar onder nog behoudenswaardige resten in de ongestoorde ondergrond zitten.

Vindplaats 4: Munnikenspolder 36-5

Door RAAP is in 1999 tijdens de verkennende boorcampagne voor de aanleg van de HSL een cultuurlaag met aanwijzingen voor een nederzettingsterrein met tenminste één huisplaats uit de IJzertijd/ Romeinse tijd aangetroffen. Dit vermoeden werd bevestigd tijdens het proefsleuvenonderzoek door het ADC in 2000. De kern van de nederzetting bevond zich echter buiten het beoogde tracé van de HSL en is derhalve niet onderzocht. Tijdens de afkiewing van het terrein is de cultuurlaag slechts deels afgegraven. De conservering van de vindplaats is derhalve redelijk te noemen.

Vindplaats 5: Hoogmadeseweg e.o.

Deze vindplaats is al bekend sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw. In het kader van het W4-project is het terrein opnieuw onderzocht d.m.v. boringen en proefsleuven. Daarbij zijn zeer veel archeologische resten, variërend van funderingen en paalsporen tot aardewerk en botmateriaal gedaan; de conservering, ook van organisch materiaal, bleek goed tot zeer goed. De middeleeuwse resten lijken deel uit te maken van een handelsnederzetting op de westoever van een beschoeide kreek. Een deel van de nederzetting heeft voor nieuwbouw moeten wijken, maar de nederzettingkern bevindt zich buiten het verstoorde terrein. Bij het IVO bleek dat delen van het terrein door afkiewing erg verstoord waren, maar het is zeker te verwachten dat (de onderste) delen van de grondsporen nog in de bodem aanwezig zijn. Op het terrein zijn ook een groot aantal Romeinse resten gevonden, waarvan de herkomst niet duidelijk is. De Romeinse artefacten zijn vooral in Middeleeuwse context aangetroffen.

Vindplaats 6: De Bloemerd

Dit terrein is op basis van een grote hoeveelheid vondsten uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd als vindplaats gekenmerkt. Ook in de 12^e, 13^e eeuw na Chr. (datering o.b.v. het aangetroffen aardewerk) hebben er menselijke activiteiten plaatsgevonden op dit terrein.

Vindplaats 7: De Baanderij

Op dit terrein bevinden zich de resten van het kasteel 'De Zijlhof'. Bij de ontwikkeling van het bedrijventerrein De Baanderij zijn op diverse locaties resten van het kasteel en de bijbehorende infrastructuur aangetoond. Het kasteeliland is in de bestemmingsplannen ingepast, en is *in situ* onder een parkeerplaats behouden.

Terreinen van (zeer) hoge archeologische waarde (evt. beschermd)

De provincie Zuid-Holland heeft sinds 1994 een Archeologische Monumentenkaart (AMK). In 2007 is deze geheel herzien en zijn alle terreinen hergewaardeerd en nieuwe terreinen toegevoegd. Daarnaast zijn sommige terreinen afgevoerd van de kaart, omdat ze verstoord waren of niet voldeden aan de eisen die aan een monument gesteld worden.

De terreinen die in de AMK zijn opgenomen, zijn een beredeneerde selectie uit een veel groter archeologisch potentieel. De monumenten zijn door de provincie Zuid-Holland in overleg met de

RACM door toetsing aan een aantal criteria (onder andere kwaliteit, conservering, zeldzaamheid, contextwaarde) gewaardeerd. In tegenstelling tot terreinen van zeer hoge archeologische waarde scoren terreinen van hoge archeologische waarde lager op de hierboven genoemde criteria, maar zijn deze nog steeds van groot historisch belang. De oude stads- en dorpskernen zijn thans in hun geheel in deze categorie opgenomen.

Op de AMK van Zuid-Holland vallen 5 terreinen van (zeer) hoge archeologische waarde binnen het grondgebied van de gemeente Leiderdorp. Dit zijn twee terreinen van zeer hoge archeologische waarde, waarvan een beschermd (Rijksmonument; monumentnummer 851, Huis ter Does) en drie terreinen van hoge archeologische waarde. Een overzicht van deze terreinen is te zien in tabel 3. Op de Archeologische Waarden- en Verwachtingskaart zijn de monumenten weergegeven met een 25 m brede zone van hoge archeologische trefkans buiten de begrenzing van het monument.

Tabel 3: Archeologische monumenten in de gemeente Leiderdorp

Monumentnummer 851: Huis ter Does

Zie paragraaf 3.2.

Monumentnummer 4051: Huis ter Zijl

Zie paragraaf 3.2.

Monument 10678: Hoogmadeseweg; Samsonveld

Op het Samsonveld zijn sporen van Vroeg Middeleeuwse bewoning (525-900 na Chr.) gevonden, die aanleiding geven te veronderstellen dat er een nederzetting is geweest. Vondstmateriaal en diverse grondsporen die in het verleden zijn aangetroffen op de omliggende terreinen (Kom van Aaiweg, Essenlaan) bevestigen dit beeld.

Monument 15373: Munnikkenpolder; de Does

Deze vindplaats is in 1999 bij een karterend onderzoek door RAAP archeologisch adviesbureau ontdekt. Op dit terrein zijn bewoningssporen uit de IJzertijd en Romeinse tijd aanwezig. De verspreiding en het karakter van de vondsten duiden op een nederzettingsterrein met minstens 1 huisplaats.

Monument 15375: Munnikkenpolder

Deze vindplaats is in 1999 bij een karterend onderzoek door RAAP archeologisch adviesbureau ontdekt. De archeologische resten zijn te dateren in de IJzertijd en Romeinse tijd en zijn goed geconserveerd.

Naast de archeologische monumenten zijn ook de 33 bovengrondse Rijksmonumenten binnen de gemeente Leiderdorp opgenomen op de archeologische waarden- en verwachtingskaart (zie tabel 4). Feitelijk gaat het hier om 23 terreinen, waarvan bij sommige boerderijen ook de bijgebouwen en/ of de toegangshekken de monumentenstatus hebben gekregen. Bij deze bouwkundige monumenten kunnen ook waardevolle ondergrondse resten aanwezig zijn. De directe omgeving van deze monumenten heeft om die reden een hoge archeologische trefkans gekregen op de kaart.

Tabel 4: Rijksmonumenten in de gemeente Leiderdorp

4.3 De catalogus

Hazenberg Archeologie heeft voor het invoeren van de archeologische gegevens een database ontwikkeld in het programma Microsoft Access. Hierin kunnen per waarneming naast de basale informatie (plaats, toponiem en coördinaten) alle relevante gegevens worden opgeslagen. Concreet zijn dit: geomorfologie, verwerving, datering, complextype, diepte van de archeologische indicatoren en versterking. Onder complextype wordt het type vindplaats verstaan, bijvoorbeeld: Romeinse nederzetting of middeleeuwse boerderij. Informatie over de vondsten, conservering en andere opmerkingen zijn terug te vinden in het veld opmerkingen. Deze gegevens zijn bijgevoegd in de catalogus.

5. Gebruik van de Archeologische Waarden- en Verwachtingskaart als Beleidskaart

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt uitgelegd hoe met de diverse terreinen en zones omgegaan moet worden in het ruimtelijk beleid, om te komen tot een juiste en zorgvuldige behandeling van de (mogelijke) cultuurhistorische waarden in de grond. Alvorens dit aan de orde komt, volgt eerst een korte schets van de verschillende archeologische onderzoeksmethoden die afhankelijk van het type terrein geadviseerd worden indien behoud niet mogelijk is.

Tabel 5: Archeologische onderzoeksmethoden verklaard

Iedere vorm van archeologisch veldonderzoek (waar de 'waarnemingen' buiten vallen die 'incidenteel' door amateur-archeologen op akkers en bij grondwerkzaamheden kunnen gedaan worden) mag alleen uitgevoerd worden door partijen die beschikken over een opgravingsbevoegdheid, die, met andere woorden, hebben aangetoond te werken volgens de kwaliteitseisen die aan archeologische activiteiten worden gesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). Archeologisch onderzoek wordt altijd uitgevoerd op basis van een Programma van Eisen dat (in opdracht van de verstoorder) door een senior archeoloog is opgesteld en door het bevoegd gezag is goedgekeurd.

In de volgende paragraaf beschrijven we de consequenties die de zones met de verschillende verwachtingen voor het beleid hebben; daarna zullen de terreinen elk apart besproken worden. We sluiten af met een samenvattende conclusie waarin verwachtingen en de hieruit voortvloeiende adviezen voor archeologische acties als basis voor het gemeentelijk archeologisch beleid benoemd zijn.

5.2 Typering van archeologische verwachtingen en de vertaalslag naar ruimtelijk beleid

Hieronder wordt per geformuleerde verwachting kort ingegaan op de typering van de daartoe behorende terreinen en volgt een formulering van het archeologisch onderzoek dat op grond van deze typering geadviseerd wordt. In alle gevallen wordt gestart met een bureauonderzoek. Hierna volgt in voorkomende gevallen een oppervlaktekartering en/of een booronderzoek (zijn archeologische vindplaatsen aanwezig?) en/of een waarderend onderzoek (wat is de waarde van deze vindplaatsen). Op basis van de waardstelling vindt een selectiebesluit plaats door het Bevoegd Gezag (de Gemeente Leiderdorp, maar zolang deze nog geen archeologisch beleid heeft de provincie Zuid-Holland, op gezag van een seniorarcheoloog). Een selectiebesluit is een gemotiveerd besluit van de bevoegde overheid tot het al dan niet behouden van een bepaalde archeologische vindplaats. Dit kan negatief zijn: het terrein bevat aantoonbaar geen archeologische resten en kan derhalve vrijgegeven worden. Een selectiebesluit kan positief zijn: er zijn behoudenswaardige resten in de ondergrond. In

dat geval zal een afweging moeten worden gemaakt over behoud en bescherming van deze resten (behoud *in situ*), dan wel het opgraven of onderzoek door middel van een archeologische begeleiding (behoud *ex situ*).¹⁸

Terreinen met een lage archeologische trefkans

Terreinen waarvoor een lage archeologische trefkans geldt, zijn niet bij voorbaat archeologisch leeg. De kans om archeologie aan te treffen op deze terreinen is evenwel beperkt omdat ze gelegen zijn buiten de zones met een hogere trefkans of omdat door bebouwing of andere bodemingrepen dieper dan 30 cm beneden maaiveld de kans groot is dat een deel van de aanwezige resten verdwenen zullen zijn. Bij toekomstige grootschalige ontwikkeling kan evenwel de kans op behoudenswaardige archeologische resten blijven bestaan. Dat geldt zeker voor onbebouwde en braakliggende terreinen, maar ook als het plangebied van voldoende omvang is om archeologische waarden te kunnen verwachten. Uiteraard is de trefkans zelf dan afhankelijk van de ondergrond ter plaatse en de gekozen methode van onderzoek. Doorgaans wordt in deze regio daarvoor een richtbedrag van 1000 m² gehanteerd (gemeentes Leidschendam-Voorburg, Wassenaar en Voorschoten). In geval van planvorming op onbebouwde en braakliggende terreinen met een omvang > 1000 m² vindt archeologisch vooronderzoek plaats om vast te stellen of er indicaties zijn voor behoudenswaardige archeologische vindplaatsen in de ondergrond. In andere gevallen hoeft geen archeologisch onderzoek plaats te vinden.

Terreinen met een middelhoge archeologische trefkans

Op terreinen met een middelhoge archeologische trefkans kunnen vindplaatsen in de ondergrond aanwezig zijn, maar zijn deze op basis van bekende archeologische waarnemingen of landschappelijke ondergrond en zonder aanvullend inventariserend onderzoek als archeologievrij aan te merken. De kans dat archeologische waarden zijn ingebed in de gestapelde rivierafzettingen van Leiderdorp onttrokken aan het zicht en diep genoeg voor agrarische verstoringen is namelijk nog steeds reëel.

Daarom wordt op deze terreinen archeologisch onderzoek voorgeschreven indien de bodemingreep dieper dan 30 cm beneden maaiveld is en groter dan 100 m². In ieder geval wordt een bureauonderzoek voorgeschreven, aangevuld met een inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen. Indien sprake is archeologische indicatoren of wanneer op grond van landschappelijke gegevens (aanwezigheid van een fossiele stroomgordel bijvoorbeeld) archeologische bewoning te verwachten is, zal een opwaardering plaatsvinden naar een terrein met een hoge archeologische trefkans (zie aldaar). Indien er echter geen archeologische indicatoren aanwezig zijn kan worden afgewaardeerd tot een terrein met een lage archeologische trefkans (zie aldaar). Het is daarnaast van belang dat de trefkans van de directe omgeving van het onderzochte gebied aan de hand van de resultaten op de kaart naar boven of naar beneden wordt bijgesteld.

Een terrein met een middelhoge trefkans kan worden opgewaardeerd tot terrein met hoge trefkans. Desondanks is ervoor gekozen om verschillende maten te hanteren voor de maximale vrijgestelde verstoring. Aangezien op het geheel van terreinen met een middelhoge trefkans minder vaak

---

¹⁸ Archeologische begeleidingen kunnen slechts plaatsvinden in specifieke gevallen: 1. wanneer als gevolg van fysieke belemmeringen het niet mogelijk is om adequaat vooronderzoek te doen; 2. wanneer er op grond van de beschikbare archeologische informatie wordt geconcludeerd dat het doen van een opgraving niet (meer) nodig is, maar men toch graag het zekere voor het onzekere wil nemen of; 3. wanneer sprake is van bijzondere onderzoeksvragen bij uitvoeringstrajecten. Daarnaast kan op gewaardeerde terreinen een ABbv plaatsvinden, een archeologische begeleiding bij beperkte verstoring. Het gaat dan bijvoorbeeld om het graven van een smalle rioleringsgleuf op een terrein van (zeer) hoge archeologische waarde.

archeologische waarden zullen worden aangetroffen dan op het geheel van terreinen met een hoge trefkans, is ervoor gekozen hier een ruimere maat aan te houden. Argumenten hiervoor zijn:

- bij grotere onderzoeken zullen eerder archeologische waarden worden aangetroffen dan bij kleinere
- indien bij elke vergunningsplichtige ingreep onderzoek gevraagd wordt, zal bij middelhoge trefkans doorgaans geen archeologie worden aangetroffen. Dit ondermijnt het draagvlak van de archeologie.

Om deze reden is ervoor gekozen een maat aan te houden, waarbij particulieren bij de meest gangbare bouwactiviteiten geen archeologische verplichtingen zullen tegenkomen in de gebieden met een middelhoge trefkans. Deze maat betreft 100 m².

Terreinen met een middelhoge archeologische trefkans:

Doel: afwaarderen of opwaarderen van het terrein naar respectievelijk terrein met een lage of een terrein met een hoge archeologische trefkans

Betreft: alle terreinen die groter zijn dan 100 m², bij bodemingrepen dieper dan 30 cm beneden maaiveld.

Stappen:

- Bureauonderzoek
- Opstellen Programma van Eisen IVO (karterend) dmv grondboringen
- Afwaarderen naar terrein met lage trefkans of vrijgegeven terrein in geval geen indicatoren worden aangetroffen of naar een terrein met hoge trefkans indien dat wel het geval is.

Terreinen met een hoge archeologische trefkans

Deze terreinen liggen in zones van het landschap waar de meeste archeologische vindplaatsen verwacht mogen worden. Een hoge archeologische trefkans betekent niet dat iedere vierkante meter ook daadwerkelijk resten uit het verleden zal herbergen. Alle bodemingrepen dieper dan 30 cm dienen vooraf archeologisch onderzocht te worden. Alleen bij kleine bodemingrepen (kleiner of gelijk aan 100 m²) wordt afgezien van archeologisch onderzoek. Hieronder vallen ook alle vergunningsvrije bouwwerken. Dit houdt in dat in deze delen van de gemeente bij voorgenomen bodemversturende activiteiten in principe *Inventariserend Veldonderzoek (IVO)* in de vorm van proefsleuven of een oppervlaktekartering onder goede voorwaarden moet worden uitgevoerd. In sommige gevallen zullen boringen voor het verkennend stadium in eerste instantie voldoende zijn.¹⁹ Het waarderen van een terrein dient te gebeuren d.m.v. een IVO-booronderzoek of IVO-proefsleuven. Rekening moet worden gehouden met vervolgonderzoek in de vorm van een opgraving.

Terreinen met een hoge archeologische trefkans:

Betreft: alle terreinen die groter zijn dan 100 m², bij bodemingrepen dieper dan 30 cm beneden maaiveld.

Stappen:

- Bureauonderzoek
- Opstellen Programma van Eisen IVO (karterend) dmv grondboringen

Archeologisch waardevolle terreinen

Voor deze delen van de gemeente is het op basis van de reeds bekende archeologische gegevens en/of op basis van de landschappelijke ligging van de terreinen vrijwel zeker dat er belangrijke archeologische waarden in de grond aanwezig zijn. Het betreft:

¹⁹ De keuze tussen booronderzoek en/of verkennend onderzoek in de vorm van proefsleuven wordt door het bevoegd gezag gemaakt, maar dient gebaseerd te zijn op beredeneerde inhoudelijke argumenten van een seniorarcheoloog.

- terreinen van zeer hoge archeologische waarde (Rijks- en gemeentelijke monumenten; AMK-terreinen)
- archeologisch waardevolle terreinen volgens de Archeologische Waarden- en Verwachtingskaart Leiderdorp (de bovengenoemde vindplaatsen).

Vanuit het Verdrag van Malta geredeneerd, dat uitgaat van behoud *in situ* waar mogelijk, zou het advies zijn zoveel mogelijk over te gaan tot bescherming van deze terreinen. Dit betekent in theorie dat er geen bodemversturende activiteiten in deze gebieden zouden mogen plaatsvinden. Bij Rijksmonumenten en AMK-monumenten dient bij beleidsvorming altijd rekening gehouden te worden met het beleid van de overheidsinstantie die het terrein deze status heeft gegeven (Provincie, Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten).

In bijzondere gevallen kan behoud of bescherming niet haalbaar en wenselijk zijn: economische en/of sociale belangen kunnen prevaleren boven de cultuurhistorische. Indien bodemversturende activiteiten, die kunnen leiden tot aantasting van het bodemarchief, niet te voorkomen zijn, is een waarderende *Inventariserend Veldonderzoek (IVO)* in de vorm van proefsleuven *altijd* noodzakelijk om de begrenzing van de vindplaats en de mate van verstoring vast te stellen. De stap met boringen kan worden overgeslagen, aangezien van deze terreinen al bekend is dat er zich archeologische waarden in de grond bevinden. Indien behoud van de vindplaats niet door middel van inpassing in de ruimtelijke ordening of door mitigerende beschermingsmaatregelen kan plaatsvinden, vindt automatisch een opgraving plaats.

Archeologisch waardevolle terreinen:

Betreft: alle terreinen, alle vergunningsplichtige activiteiten

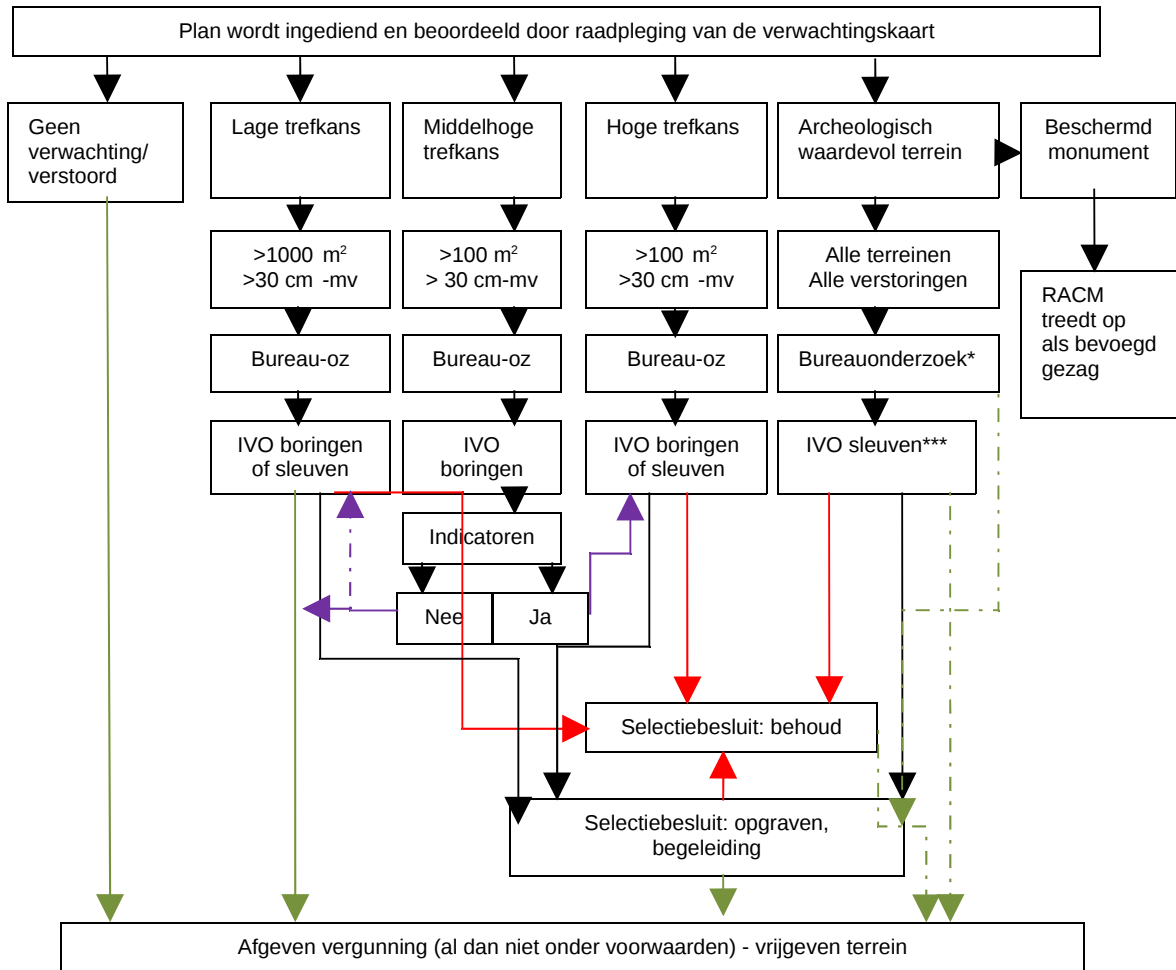
Stappen:

- Bureauonderzoek
- Opstellen Programma van Eisen Inventariserend Veldonderzoek (waardierend) dmv proefsleuven
- Na waardestelling en selectiebesluit: behoud, opgraven of begeleiden, dan wel afwaarderen of vrijgeven

5.3 Schematisch overzicht te volgen stappen bij vergunningverlening en ontheffingsprocedures

In onderstaand schema is getracht de verschillende stappen in de cyclus voor vergunningverlening weer te geven. Er wordt onderscheid gemaakt tussen terreinen zonder verwachting (de verstoorde terreinen op de kaart), terreinen met een lage, middelhoge of hoge trefkans en de archeologisch waardevolle terreinen.

In geval sprake is van een selectiebesluit tot behoud zal in voorkomende gevallen een vergunning kunnen worden afgegeven indien door middel van bouw aanpassing archeologische resten behouden kunnen blijven. In dat geval zal het selectiebesluit deel uitmaken van de afgegeven vergunning.

* In geval van een archeologische begeleiding bij beperkte verstoring (ABbv) kan op gewaardeerde terreinen direct na het bureauonderzoek een archeologische begeleiding volgen.

** Er is een kans dat (delen van) terreinen van zeer hoge waarde na waarderend onderzoek (IVO sleuven) geen archeologische resten bevatten en derhalve vrijgegeven kunnen worden.

6. Conclusies en aanbevelingen

6.1 Conclusie

Met deze archeologische waarden- en verwachtingskaart heeft de gemeente Leiderdorp (AWVL) een belangrijke aanzet gegeven tot de totstandkoming van een gemeentelijk archeologiebeleid. De AWVL toont de bekende archeologische waarden in de gemeente en biedt een overzicht van terreinen van lage, middelhoge en hoge archeologische trefkans.

Ten einde de gemeente in de toekomst de ruimte te geven zelfstandig op het vlak van de archeologische monumentenzorg te kunnen functioneren zal deze kaart in ieder geval moeten worden geïmplementeerd in het gemeentelijke beleid.

Het streven naar behoud en bescherming van archeologische waarden is overeenkomstig de nieuwe Wet op de Archeologische Monumentenzorg het beleidsuitgangspunt voor alle overheden. De archeologische monumentenzorg zal moeten worden verankerd in de nieuwe generatie bestemmingsplannen. Voorlopig kunnen de richtlijnen zoals gegeven in hoofdstuk 5 gebruikt worden bij de totstandkoming van deze bestemmingsplannen. Deze richtlijnen zijn afgestemd met de provincie.

6.2 Aanbevelingen

Verantwoordelijkheden ten aanzien van het archeologisch erfgoed komen bij de gemeenten te liggen. Gemeenten kunnen bijvoorbeeld aan aanleg-, sloop- en bouwvergunningen archeologievoorwaarden verbinden, mits deze in het bestemmingsplan zijn opgenomen. Hierbij is het te overwegen om een gemeentelijk beleidsplan te laten opstellen, waarin beschreven is welke selectiecriteria er met betrekking tot behoud van archeologische vindplaatsen gelden en op welke wijze behoud wordt nagestreefd. Een zogenaamde archeologisch beleidsadvieskaart, waarin een verdere differentiering van het beleid op terreinniveau wordt gegeven, maakt deel uit van het archeologisch beleidsplan.

In het archeologisch beleidsplan zijn verder opgenomen de bepalingen met betrekking tot de verplichting tot financiering van archeologisch onderzoek door de initiatiefnemer van de bodemverstorende activiteit, de interne gemeentelijke processen met betrekking tot de uitvoering van het gemeentelijk beleid, de wijze waarop aangaande het gemeentelijk archeologisch beleid wordt afgestemd met de hogere overheden, de bepalingen met betrekking tot de waarborging van de kwaliteit van het archeologisch onderzoek met inbegrip van de wijze van aanbesteding in geval de gemeente zelf initiatiefnemer is, en tenslotte de afweging of en op welke wijze de lokale archeologische en historische verenigingen en belangengroepen een rol spelen bij het gemeentelijk archeologiebeleid. De gemeente kan voorts in het beleidsplan aangeven welke keuzes en speerpunten gemaakt worden ten aanzien van het behoud van archeologische waarden en welke ondergrenzen als uitgangspunt kunnen worden genomen. De richtlijnen in hoofdstuk 5 kunnen daarbij verder aangescherpt of verruimd worden.

Het is aan te bevelen dit archeologisch beleidsplan te koppelen aan het vigerende gemeentelijk monumentenbeleid, vooral in geval sprake is van behoud van de ondergrondse waarden van bestaande gebouwde monumenten.

Tenslotte is te overwegen binnen het archeologiebeleid ruimte te scheppen voor het ontwikkelen van het maatschappelijk draagvlak voor het (archeologisch) erfgoed door middel van communicatie- en visualisatieprojecten.

Lijst van afkortingen

AHN	Actueel Hoogtebestand Nederland
AMK	Archeologische Monumentenkaart
AWB	Algemene Wet Bestuursrecht
AWN	Archeologisch Werkverband Nederland
AWVL	Archeologische Waarden- en Verwachtingskaart Leiderdorp
CHS	Cultuurhistorische Hoofdstructuur
CvAK	College voor de Archeologische Kwaliteit
IKAW	Indicatieve Kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
NOaA	Nationale Onderzoeksagenda voor de Archeologie
RACM	Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten
WAMz	Wet op de Archeologische Monumentenzorg
Wro	Wet ruimtelijke ordening

Literatuur

Bazelmans, J. en P.C. Vos, 2001: *Geoarcheologische bureaustudie verbreding A4 en masterplan W4* (TNO-verslag NITG 01-182-B), Delft.

Berendsen, H.J.A., 1982: *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht, een fysisch-geografische studie* (Utrechtse Geografische Studies 25), Utrecht.

Berendsen, H.J.A. & E. Stouthamer, 2001: *Palaeogeographic development of the Rhine-Meuse delta, The Netherlands*, Assen.

Blom, E. & W. Roessingh, 2007: *Aan de rand van het Romeinse Rijk. Archeologisch onderzoek in de Munnikenpolder te Leiderdorp* (ADC rapport 802). Amersfoort.

Boer, A. de, E.P. Graafstal & H. Wynia, 2006: Studiegebied 2: het stroomgebied van de Oude Rijn ten westen van Utrecht. In: *W.B. Waldus & H.M. van der Velde (red.), Archeologie in vogelvlucht. Toepassingsmogelijkheden van het AHN in de archeologie* (Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies Vol.6), pp. 41-69. Amsterdam.

Bosch, J.H.A. & A.P. Pruijssers, 1979: De laatste 4500 jaar Rijn bij Leiden. In: *Bodemonderzoek in Leiden jaarverslag 1978*, pp. 25-35. Leiden.

Corver, B.A., 2006: *Locatie 'Leeuwerikschool' en 'Driemaster', gemeente Leiderdorp. Een inventariserend veldonderzoek* (Jacobs & Burnier STAR 98), Amsterdam.

Dasselaar, M. van & E. Kaptijn, 2003: *Archeologische begeleiding aanleg fundering autowasstraat aan de Zijldijk te Leiderdorp* (Archeomediarapport A03-091-Y).

Delaruelle, S. & A. Wilbers, 2005: *Inventariserend veldonderzoek te Leiderdorp-Sjelter, gemeente Leiderdorp* (Rapport Becker & de Graaf 2005-04).

Dolmans, M.T.R.M. & C. Thunnissen, 2002: *Het oudste Leiderdorp ligt onder je voeten: Leiderdorp uit archeologische en historische bron*. Leiderdorp.

Eijk, J. van, 2003: *Plangebied kavel Splinterlaan 158, gemeente Leiderdorp, een inventariserend archeologisch onderzoek* (RAAP-Notitie 0374), Leiden.

Eijk, J. van, 2003: *Plangebied Benzinstation aan de provinciale weg N445, gemeente Leiderdorp, een inventariserend archeologisch onderzoek* (RAAP-Notitie 0543), Leiden.

Eijk, J. van, 2004: *Plangebied Nieuw Buitenzorg, Gemeente Leiderdorp, een inventariserend archeologisch onderzoek* (RAAP-Notitie 0596 / 597), Leiden.

Fockema Andreae, S.J., 1952: *Poldernamen in Rijnland*. Amsterdam.

Gijn, A. van & J.A. Bakker, 2005: Hunebedbouwers en steurvissers Midden-Neolithicum B: Trechterbekercultuur en Vlaardingen-groep (hfdst. 13), pp. 281-306. In: L.P. Louwe Kooijmans et al. (red.), *Prehistorie van Nederland*. verwijzingen blz. 292-296).

Gijssels, K. van & B. van der Valk, 2005: Aangespoeld, gestuwd en verwaaid: de wording van Nederland. In: *Louwe Kooijmans, et al. (red.): Nederland in de prehistorie*, pp. 45-74. Leiden.

Haarhuis, H.F.A. et al, 1995: *Archeologisch onderzoek Hogesnelheidslijn (HSL), Fase A: Karteringsonderzoek t.b.v. de tracékeuze* (RAAP-rapport 0096), Amsterdam.

Ham, N. van der, 2005: *Verkennd archeologisch onderzoek aan de Schansen en Dreven te Leiderdorp. Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek met boringen* (Archeomediarapport A05-150-I).

Heeringen, R.M. van, 1989: The Iron Age in the Western Netherlands V: Synthesis. In: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, jaargang 39, pp. 157-255. Amersfoort.

Hissel, M., 2006: *Munnikenpolder: een archeologische begeleiding ter plaatse van de vindplaatsen 3 en 4. Kort verslag van de begeleiding van de ontgraving in het plangebied Munnikenpolder* (AAC-Notitie 16), Amsterdam.

Hobo, C., 1978: *Leiderdorp in vroeger dagen*. Hazerswoude.

Kempen, P.A.M.M., 1999: *Plangebied Kom van Aaiweg, gemeente Leiderdorp; een aanvullende archeologische inventarisatie* (RAAP-brief 1999-1858/mw), Amsterdam.

Holthausen, O., 2003: *Verkennd archeologisch bodemonderzoek W4-plangebied te Leiderdorp* (Archeomediarapport A02-178-Z).

Holthausen, O., 2004: *Evaluatierapport proefsleuvenonderzoek locaties Samsonveld en Tennispark te Leiderdorp* (Archeomediarapport A03-492/494).

Holthausen, O., 2004: *Verkennd archeologisch onderzoek locaties Monuta & Parallelweg te Leiderdorp* (Archeomediarapport A04-119-Z).

Holthausen, O., 2005: *Inventariserend veldonderzoek en archeologische begeleiding op de locatie Monuta te Leiderdorp* (Archeomediarapport A04-412-K).

Holthausen, O., 2005: *Verkennd archeologisch onderzoek Brugwacht te Leiderdorp. Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek met boringen* (Archeomediarapport A04-524-Z).

Holthausen, O. & N.H. van der Ham, 2005: *Inventariserend veldonderzoek: archeologisch proefsleuvenonderzoek op de locatie Essenpark 8-10 te Leiderdorp* (Archeomediarapport A05-175-L/A05-176-R).

Holthausen, O. & L.C. Nijdam, 2005: *Inventariserend veldonderzoek project W4-Plantage (Samsonveld & Tennispark de Munnik) te Leiderdorp* (Archeomediarapport A05-045-I).

Holthausen, O. & F. ter Schegget, 2006: *Archeologisch onderzoek locaties Monuta en Parallelweg te Leiderdorp* (Archeomediarapport A04-330-K).

Holthausen, O., 2006: *Evaluatieverslag van het archeologisch onderzoek op het bedrijventerrein De Baanderij, Kasteelterrein De Zijlhof, te Leiderdorp (gemeente Leiderdorp)* (Archeomediarapport A06-280-L/A06-281-R).

Kuijl, E.E.A. van der, 1994: *Aan de rand van het Romeinse Rijk: een studie naar cultuurverschillen ten weerszijden van de Oude Rijn op basis van het Inheems-Romeins aardewerk in het transect Leiden-Alphen aan den Rijn*. Doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam.

Kuijl, E.E.A. van der, 2000: *Verkennd archeologisch bodemonderzoek ter plaatse van Zijldijk 22, de Baanderij-Leiderdorp (voormalig terrein Huis 'de Zijl')* (Archeomediarapport C00-601.zijlhof).

Kuijl, E.E.A. van der, 2001: *Verkennd archeologisch bodemonderzoek ter plaatse van Vlasbaan 3/5 op de Baanderij te Leiderdorp* (Archeomediarapport A01-070).

Kuijl, E.E.A. van der, 2001: *Verkennd archeologisch bodemonderzoek ter plaatse van Zijlbaan 22 - de Baanderij te Leiderdorp* (Archeomediarapport A01-071-Z).

Lanzing, J.J., 2000: *AAO-Rapport vindplaats 36 - Aanvullend archeologisch onderzoek (AAO) in het tracé van de Hogesnelheidslijn, vindplaats 36* (ADC-rapport Interne rapportages 10), Bunschoten.

Louwe Kooijmans, L.P., P.W. van den Broeke, H. Fokkens & A. van Gijn (red.), 2005: *Nederland in de prehistorie*. Leiden.

- Mensch, P.J.A. van, 1975: Dierresten uit de polder Achthoven (gem. Leiderdorp). In: *Westerheem* XXIV-3, pp. 111-116.
- Moerman, S., 2006: *Inventariserend veldonderzoek, verkennende fase Van der Valk Boumanweg in Leiderdorp, gemeente Leiderdorp* (Rapport Becker & de Graaf 2006-25).
- Molenaar, S., 2002: *HSL-Zuid / A16- cluster Noordelijk Holland, Polder Achthoven; een aanvullende archeologische inventarisatie* (RAAP-rapport 0705), Leiden.
- Mulder, E.F.J. de, M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff & T.E. Wong, 2003: *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten.
- Muller, A., 2004: *Achthovenerweg 2B, gemeente Leiderdorp: archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek* (RAAP-Notitie 0962), Leiden.
- Nales, T., 2007: *Inventariserend veldonderzoek, verkennende fase: Cor Gordijnsingel, Leiderdorp, gemeente Leiderdorp* (Rapport Becker & de Graaf 2007).
- Nicholson, C.C., 2002: *Aanvullend archeologisch bodemonderzoek putten autowasstraat te Zijldijk, Leiderdorp* (Archeomediarapport A02-328-Z).
- Oude Rengerink, J.A.M., 1997: *Archeologisch onderzoek Hogesnelheidslijn (HSL), rapportage karterend onderzoek* (RAAP-rapport 0113), Amsterdam.
- Oude Rengerink, J.A.M., 1999: *Archeologisch onderzoek Hogesnelheidslijn (HSL), rapportage waarderend onderzoek (fase D)* (RAAP-rapport 0304), Amsterdam.
- Pruissers, A. P. & W. de Gans, 1988: De bodem van Leidschendam. In: *F. H. Chr. M. Daams en J. D. de Kort Sr (red.) Over, door en om de Leytsche Dam. Geschiedenis van een gouden gemeente*, Leidschendam.
- Pruissers, A.P. & H.H. Vos, 1984: De geologie van de Stevenshofjespolder in Leiden. In: *Bodemonderzoek in Leiden* jaarverslag 1983, pp.109-132. Leiden.
- Riool, M. & J. Snatersen, 2007: *Leiderdorp 1950-1980 weids en eigentijds*. Zaltbommel.
- Schiltmans, D., 2003: *Plangebied Nieuw Centrum, gemeente Leiderdorp; een inventariserend archeologisch onderzoek* (RAAP-Notitie 0344), Leiden.
- Schiltmans, D., 2005: *Plangebied De Houtkamp, gemeente Leiderdorp: archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek* (RAAP-Notitie 1413), Leiden.
- Schute, I.A., 1999: *Munnikkenpolder (HSL), een aanvullende archeologische inventarisatie (AAI), kartering en waardering* (RAAP-rapport 0470), Amsterdam.
- Schute, I.A., 2001: *Bouwlocatie Achthovenerweg 58, gemeente Leiderdorp; een aanvullende archeologische inventarisatie* (RAAP-brief 2001-1737/rt), Leiden.
- Stichting 1200 jaar Leiderdorp 1979: *1200 jaar wonen. Leiderdorp aan jaagpad en snelweg, Leiderdorp 1979*.
- Suurmond-van Leeuwen, H., 1979: Resultaten van het archeologisch onderzoek.
- Suurmond-van Leeuwen, H. 1980: Archeologisch nieuws 1979. In: *Leids jaarboekje*, vol. 80, pp.181-190. Leiden.
- Thanos, C.S.I., 2001: *Bouwlocatie 'Bowlust', gemeente Leiderdorp; een aanvullende archeologische inventarisatie* (RAAP-brief 2001-0564/aa), Leiden.

- Thanos, C.S.I., 2001: *Bestemmingsplan Doeshof, gemeente Leiderdorp; een aanvullende archeologische inventarisatie (AAI)* (RAAP-brief 2001-0746/aa), Leiden.
- Thanos, C.S.I., 2002: *Plangebied Kalkhaven (deelgebied 1) Gemeente Leiderdorp. Een aanvullende archeologische inventariserend (AAI)* (RAAP-brief 2002-57/rt), Leiden.
- Thanos, C.S.I., 2002: *Plangebied Driegatenbrug, gemeente Leiderdorp: een inventariserend archeologisch onderzoek* (RAAP-Notitie 0181), Leiden.
- Thanos, C.S.I. & J.A.M. Oude Rengerink, 2002: *Archeologisch onderzoek Hogesnelheidslijn (HSL); een aanvullende archeologische inventarisatie van de bouw- en inpassingszones* (RAAP-rapport 0658), Leiden.
- Thunnissen, C., 2003 [1998]: *Landelijk leven in Leiderdorp. Tuin van Holland*. Leiderdorp.
- Verhart, L.B.M., 1989: Leiderdorp. In: *D.P. Hallewas (ed.), Holland - Archeologische kroniek van Holland over 1988, Zuid-Holland* jrg. 21, pp 277-348. Amsterdam.
- Versprille, A.J. (red.), 1979: *Leiderdorp aan jaagpad en snelweg: 1200 jaar wonen*, Alphen a/d Rijn.
- Vink, T., 1926: *De Lekstreek*.
- Vink, T., 1954: *De rivierstreek*.
- Vos, P.C., A. Borsboom & F. Bunnik, 2002: *Aanvullende archeologische inventarisatie (AAI) uitgevoerd in het kader van de verbreding en gedeeltelijke verdieping van het zuidelijke deel van de Rijksweg A4 bij Leiderdorp* (TNO-rapport 02-174-B). Utrecht.
- Weerts, H.J.T., 2003: *Beschrijving lithostratigrafische eenheid: Formatie Naaldwijk*. TNO-NITG. Utrecht.
- Weerts, H.J.T. & F.S. Busschers, 2003: *Beschrijving lithostratigrafische eenheid: Formatie Nieuwkoop*. TNO-NITG. Utrecht.
- Weerts, H., P. Cleveringa, W. Westerhoff & P. Vos, 2006: *Nooit meer: afzettingen van Duinkerke en Calais*. In: *ArcheoBrief*, jrg. 10-2 (juni), pp. 28-34. Amsterdam.
- Wijsman, M. & M. van Dasselaar, 2002: *Aanvullend archeologisch bodemonderzoek Vlasbaan (voormalig kasteel de Zijlhof) te Leiderdorp* (Archeomediarapport A01-650-Z).
- Wijsman, M., 2004: *Verkennd archeologisch onderzoek Persant Snoepweg te Leiderdorp* (Archeomediarapport A04-260-Z).
- Wijsman, M., 2004: *Verkennd archeologisch onderzoek Engelendaal te Leiderdorp* (Archeomediarapport A04-261-Z).
- Wijsman, M., 2004: *Verkennd archeologisch onderzoek Provinciale weg/Schildwacht te Leiderdorp* (Archeomediarapport A04-262-Z).
- Wijsman, M., 2004: *Verkennd archeologisch onderzoek rotonde Provinciale weg/Hofdijklaan te Leiderdorp* (Archeomediarapport A04-263-Z).
- Wijsman, M., 2005: *Verkennd archeologisch onderzoek Essenpark 8-10 te Leiderdorp. Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek met boringen* (Archeomediarapport A04-525-Z).
- Wijsman, M. & N.H. van der Ham, 2005: *Verkennd archeologisch onderzoek Achthovenerweg 21 te Leiderdorp. Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek met boringen* (Archeomediarapport A05-138-I).
- Wilbers, A. & Y Perdaen, 2005: *Inventariserend veldonderzoek verkennende fase, Sjelter, Leiderdorp* (Rapport Becker & de Graaf 2005-46).

Wilgen, R.L. van, 2004: *Inventariserend veldonderzoek d.m.v. grondboringen Woonwagencentrum Persant Snoepweg, Leiderdorp* (SOB-rapport 1040-0401).

Wit, A., M. Riool & R. van Doorn, 2004: *Rond de schans van Valdez te Leiderdorp tijdens het beleg van Leiden 1573-1574*. Leiderdorp.

Wit, A. et al., 2005: *Klooster Engelendael, Leiderdorp 1396-1577*. Leiderdorp.

Wit, A. et al., 2007: *Huizen als kastelen: in en om Leiderdorp 1200-1800*. Leiderdorp.